

คู่มือสิ่งแวดล้อมศึกษา

“นิทาน
ธรรมชาต:
เล่าความรู้
สืบต่อกันไป”

คู่มือสิ่งแวดล้อมศึกษา

“นิทาน
ธรรมชาต:
เล่าความรู้
สิ่งแวดล้อม”

สารบัญ

คำนำ

บทที่ ๑ บทนำ	๔
บทที่ ๒ นกเค้าแมวกับฟาน (The Owl and the Deer)	๖
บทที่ ๓ ประวัติเมืองแก้วเสมา (History of Keo Seima District)	๑๕
บทที่ ๔ ผาแดงนางไอ่ (Pha-Daeng and Nang Ai)	๒๑
บันทึกถึงครูผู้สอนหรือวิทยากรกระบวนการ	๓๑

คำนำ

ในดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงชีวิตผู้คนล้วนสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นพื้นฐาน ถ้อยคำ ภาษา ตำนาน นิทาน ตลอดจนเรื่องเล่าต่างๆ ในชุมชนจึงเกี่ยวพันกับแม่น้ำ ป่าไม้ หรือธรรมชาติรอบๆ ตัว โดยคนในชุมชนสร้างสรรค์เล่าขานสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่น เรื่องเล่าพื้นบ้านเหล่านี้มีบทบาทในการสอนไม่ให้เกิดการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป แต่ในโลกปัจจุบันที่เรามุ่งพัฒนาทางเศรษฐกิจมากขึ้นส่งผลทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง ขณะความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่เล่าสืบทอดกันมาผ่านเรื่องเล่าสื่อสารความคิดในการปกป้องธรรมชาตินั้นก็แทบจะหายสิ้นไปด้วยเช่นกัน

หนังสือคู่มือสิ่งแวดล้อมศึกษา “นิทานธรรมชาติ: เล่าความรู้สืบทอดกันไป” เล่มเล็กๆ นี้ จัดพิมพ์ขึ้นทั้งเป็นภาษาไทย ภาษาลาว และภาษาเขมร ภายใต้ “โครงการเครื่องมือการสอนด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา” (The Environmental Teaching Materials Project) ดำเนินการโดยองค์การ Mekong Watch ประเทศญี่ปุ่น ได้หยิบยกเอาเรื่องเล่าของผู้คนที่บันทึกไว้ก่อนหน้านี้จาก “โครงการเรื่องเล่าของผู้คน” (The People’s Story Project) ซึ่งดำเนินการในปี ๒๕๕๓ โดยองค์การ Mekong Watch ร่วมกับเครือข่ายได้ทำงานบันทึกตำนาน นิทานพื้นบ้าน สุภาษิตคำพังเพยและเรื่องเล่าเกี่ยวกับธรรมชาติ ผู้คน และสรรพสัตว์ จำนวนหนึ่งแล้วคัดเลือกมาแปลจากภาษาท้องถิ่นเป็นภาษาอังกฤษแล้วจัดพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ “Plants, Animals, Salt and Spirits: How People Live with and Talk about the Environment in Rural Cambodia, Laos and Thailand” (เกลือ พิซพรรณ สรรพสัตว์ และดวงวิญญาน: เรื่องเล่าของผู้คนที่ท้องถิ่นในประเทศกัมพูชา ลาว และไทย) โดยพยายามทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งถึงคุณค่าอันเป็นเนื้อแท้ของภูมิความรู้และประเพณีปฏิบัติในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของผู้คนท้องถิ่นใน ๓ ประเทศลุ่มน้ำโขง ได้แก่ ประเทศไทย ลาว และกัมพูชา ท่านสามารถดาวน์โหลดหนังสือดังกล่าวได้ทางเว็บไซต์ http://www.mekongwatch.org/PDF/Booklet_PeopleStory.pdf

คณะผู้จัดทำตระหนักว่าความรู้ท้องถิ่นและประสบการณ์ของผู้คนในท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏในเรื่องเล่าต่างๆ นั้น มีหลักคิดเรื่องความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างมนุษย์และการใช้ประโยชน์ธรรมชาติ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์เป็นคู่มือการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม จึงได้คัดเลือกนิทาน ตำนาน เรื่องเล่าที่ชุมชนเล่าเพื่อใช้สืบทอดความรู้ ความคิดในการดูแลจัดการทรัพยากรท้องถิ่นให้ดียิ่งขึ้น มาใช้ในการสื่อสารความรู้เรื่องการใช้และดูแลรักษาธรรมชาติ ตลอดจนคำอธิบายเรื่องความหลากหลาย ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในธรรมชาติผ่านเรื่องเล่าต่างๆ ไปยังผู้สนใจผ่านหนังสือเล่มเล็ก ๆ นี้

คณะผู้จัดทำ

พฤศจิกายน ๒๕๕๘

บทที่ ๑
บทนำ

ชีวิตคนเรา

ยืนยาวมาได้ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีป่าไม้ สายน้ำหล่อเลี้ยง
ดังเรื่องเล่า ในนิทาน ตำนานพื้นบ้านมากมายที่มักมีแก่นเป็นเรื่องธรรมชาติ เรื่องเหล่านี้ได้เล่าสืบทอด
มาจากอดีตจวบจนปัจจุบัน อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้ที่มีประชากรเพิ่มมากขึ้นพร้อมๆ กับการพัฒนา
เศรษฐกิจสมัยใหม่ทำให้เกิดปรากฏการณ์การทำลายธรรมชาติ สายน้ำ และป่าเขาเกิดขึ้นในทุก
หัวระแหง ในเวลาเดียวกันคนเราก็กู้ภัยกับโทรทัศน์ โทรศัพท์มือถือ และเครื่องมือสื่อสารอื่นๆ แต่
โอกาสจะได้ฟังเรื่องเล่าจากปู่ย่าตายายที่เล่าสืบทอดกันมาจากปู่ย่าตายายของท่านอีกทอดหนึ่งก็ลดน้อย
ลงเรื่อยๆ แล้วพวกเราเคยรู้สึกเศร้าบ้างไหมถ้าในอนาคต สรรพสัตว์ พืชพรรณ ในแม่น้ำ ในป่าเขา
รอบๆ ตัวเราจะสูญหายไป พร้อมๆ กับเรื่องเล่ามากมาย ก็สูญสิ้นไปจากชุมชนด้วยเช่นกัน

หนังสือคู่มือสิ่งแวดล้อมศึกษา “นิทานธรรมชาติ: เล่าความรู้สืบทอดกันไป” เล่มนี้ได้นำเอา
นิทานพื้นบ้านที่เคยเล่ากันในชุมชนลุ่มน้ำโขง มารวบรวมไว้ และทดลองกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้
การสอน สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา และระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งคณะผู้จัดทำ
ปรารถนาทำขึ้นเพื่อให้ครู หรือวิทยากรกระบวนการ ผู้ปกครองหรือคนที่ได้อ่านเรื่องเล่าเหล่านี้ได้
นำไปใช้เป็นสื่อในการสอนเพื่อให้เกิดมีข้อถกเถียงแลกเปลี่ยนความเห็นกับเด็กและเยาวชนเกี่ยวกับ
ธรรมชาติรอบตัวเขา

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าเมื่อท่านได้อ่านและนำเสนอเนื้อหา วิธีการ และเรื่องเล่าในหนังสือนี้ไปฝึก
ปฏิบัติการด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยใช้นิทานเป็นเครื่องมือแล้ว ท่านจะมีแรงบันดาลใจ กลับไปยัง
ท้องถิ่นตัวเองเพื่อไปขอฟังนิทานจากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย หรือคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน เสาะหานิทานที่
เล่าสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน คณะผู้จัดทำมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งหากหนังสือเล่มเล็กๆ นี้จะช่วย
ชักชวนเราคิดกันให้ลึกซึ้งถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวเรา 🌱

บทที่ ๒

นกเค้าแมว กับฟาน

(The Owl and the Deer)

“ที่เมืองปากแบ่ง

แขวงอุดมไชย ภาคเหนือของประเทศไทยลาว ชาวขมุ เป็นชนพื้นถิ่นที่มีประชากรจำนวนมากที่สุดในบรรดากลุ่มชนพื้นถิ่นที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยลาว ในปัจจุบัน ชาวขมุเล่าว่าพวกเขาอาศัยอยู่ที่นั่นมายาวนาน ดำเนินชีวิตด้วยการทำการเกษตร โดยปลูก ข้าวไรน์ไร่หมุนเวียน พร้อมทั้งการเก็บหาของป่าล่าสัตว์ในป่า และการจับปลาในแม่น้ำ

แม่เผ่าทอป (Auntie Toop) อาศัยอยู่ในบ้านจอมแสงน้อย เมืองปากแบ่ง แม่เผ่าเป็น นักเล่าเรื่องเก่าแก่ในชุมชน ตอนนี้แกแก่ชราเกินที่จะออกไปทำงานหนักในไร่ แม่เผ่าใช้เวลาแต่ละวัน ดูแลเด็กๆ เลี้ยงไก่ และเก็บหาผักในป่าใกล้ๆ หมู่บ้าน

เรื่องเล่าเก่าๆ ที่แม่เผ่าเล่าขึ้นนั้นมักจะเป็นเรื่องที่พูดถึงพืชพรรณและสัตว์หลากหลายชนิด และนิทานที่จะเล่าต่อไปนี้มีชื่อเรื่องว่า “นกเค้าแมวกับฟาน”^๑ เป็นเรื่องที่สัตว์ป่าหลายอย่าง ได้แก่ นกเค้าแมว หรือ นกฮูก, ฟาน หรือ เก้ง, ช้าง, วัว, ค้างคาว รวมทั้งสัตว์เลื้อยอย่างงู หนู ซึ่งทั้งหมด อยู่ร่วมกันกับคน แม้กระทั่งเงือก (สัตว์ในตำนานของชาวขมูมีลักษณะคล้ายงู) นอกจากนี้ในเรื่อง ยังปรากฏต้นกล้วยที่เจริญเติบโตในป่า พืชทองที่เกิดขึ้นในไร่หมุนเวียน ในนิทานพื้นบ้านของชาวขมุ เรื่องนี้ผู้ฟังจะได้ประสบการณ์เรื่องการรับรู้โลกรอบตัวของชาวขมุ กลุ่มชนผู้ซึ่งสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ป่าไม้ สายน้ำ อันเป็นธรรมชาติซึ่งมีคุณค่ากับชีวิตพวกเขา

เรื่องราวมีอยู่ว่า วันหนึ่งเจ้านกเค้าแมวชวนเจ้าฟานไปหาปลาด้วยกัน ทั้งสองไปถึงแม่น้ำ แล้วเจ้านกเค้าแมวก็รีบเลือกทำเลหาปลาอยู่ที่บริเวณที่ลำนํ้าแคบๆ ไหลผ่านขณะที่เจ้าฟานกลับเลือก บริเวณเว้งนํ้ากว้างใหญ่กว่าหาปลา ทั้งสองใช้ไซ^๒ วางดักปลาจากสายห้วยทำเลที่ตัวเองเลือก เจ้าฟาน จับได้ปลามากมาย รวมทั้งกุ้งกั้งและสัตว์น้ำอื่นๆ ขณะที่เจ้านกเค้าแมวจับอะไรไม่ได้เลย พอสาย เจ้านกเค้าแมวรู้สึกหิวมากแต่ไม่มีอะไรกินจึงหันไปบอกเจ้าฟานว่า

“นี่เจ้าฟานเอ๋ย! หากเจ้าขึ้นเหนือไปอีกคั้งน้ำหนึ่งเจ้าจะจับปลาได้มากกว่านี้อีก”

“จริงหรือ! งั้นข้าจะขึ้นไปทางเหนือสักพักแล้วจะกลับลงมา” เจ้าฟานบอกพร้อมเดินขึ้นไป ทางเหนือของลำน้ำพร้อมทั้งปลาที่จับได้ไว้ที่คั้งน้ำเดิม

เมื่อเจ้าฟานเดินไปกลับตาไปเจ้านกเค้าก็ยิ่งมาแอบกินปลาที่เจ้าฟานจับได้จนหมด ครั้นเมื่อ เจ้าฟานกลับมาที่เดิมไม่เห็นปลาที่ตัวเองอุตสาหะจับได้เหลืออยู่เลย ยกเว้นกั้งที่เจ้านกเค้าแมวไม่ได้กิน เข้าใจจึงรู้ว่าตัวเองถูกหลอก เจ้าฟานโกรธจนเต้นกระต๊อบเท้าเร่าๆ แล้วบังเอิญเท้าไปเหยียบเถาพืชทอง จนลูกพืชทองลูกใหญ่หลุดจากขั้วกลิ้งลงเนินตรงแนวลงไปชนหมอนํ้าเดือดบนเตาไฟของยายเผ่าคนหนึ่ง

^๑ ฟาน หรือ กวางฟาน หรือ เก้ง เป็นกวางขนาดเล็ก ลำตัวสีน้ำตาลเข้ม ได้ท้องสีน้ำตาลแซมขาว ตัวผู้มีเขา ตัวเมีย ไม่มีเขา เขาสั้นกว่าเขากวางทั่วไป

^๒ เครื่องมือจับปลาที่ทำจากไม้ไผ่และเถาว์วัลย์

น้ำเตี๊ยะๆ หกคว่ำลงลวกขาของยายเฒ่า...
ยายเฒ่าต้องเดือดร้อนเจ็บปวดเพราะน้ำร้อนลวก
จึงตกลองที่อยู่ใกล้ๆ เจ้าไก่...เจ้าไก่มันตกใจตื่น
เสียงกลองวิ่งไปร้องกระต๊ากเสียงดังลั่นและ
เตะคันไถจนล้มไถลทับเจ้างู...เจ้างูผวาตื่นตกใจ
แทบคลั่งจึงเลื้อยไปมาบนรังมดจนรังมดพังทลาย
เหล่านมดปลวกที่อาศัยอยู่ในรังแตกตื่นวิ่งกรูกัน
ขึ้นมาแล้วไต่ไปกัดปากเจ้าหมูที่นอนอยู่ข้างๆ
จอมปลวก เจ้าหมูทั้งเจ็บทั้งคันพยายามสลัดมด
ออกจากปากจึงถูไถปากและตัวไปกับต้นกล้วย
จนต้นกล้วยล้มลงทำให้คางคาวที่นอนหลับอยู่
บนต้นกล้วยตกใจบินหนีด้วยความตื่นตระหนก

จนบินหลงเข้าไปในหูของช้าง เจ้าช้างตื่นตกใจจึงเตะกิ่งไม้ที่หักลงมาบนพื้นจนลอยไปทิ่มลูกตาของ
ลูกเงือกตัวน้อยๆ ตัวหนึ่งที่กำลังว่ายน้ำอยู่ในแม่น้ำ แม่เงือกงูตกใจได้ยินเสียงลูกน้อยร้องให้จึงรีบ
พุ่งตรงมาหาลูกอย่างตื่นตระหนก พร้อมร้องถามออกมาว่า

“โอ้ย! ลูกรักของแม่เกิดอะไรขึ้นกับเจ้าหนอ”

“กิ่งไม้ลอยมาทิ่มดวงตาของข้า” เจ้าเงือกงูน้อยตอบ

“เจ้ากิ่งไม้ทำไมเจ้าจึงมาเจาะดวงตาลูกข้า” แม่เงือกงูน้อยถามกิ่งไม้

“เพราะช้างเตะ ข้าจึงลอยมา” เจ้ากิ่งไม้บอก

“เจ้าช้าง ทำไมเจ้าจึงเตะกิ่งไม้”

“ข้าตื่นตกใจ...เพราะเจ้าคางคาวบินเข้ามาในหูของข้า” เจ้าช้างบอก

“เจ้าคางคาว...ทำไมจึงบินเข้ามาในหูช้าง”

“ข้าตกใจเพราะต้นกล้วยที่ข้านอนห้อยหัวอยู่ล้มลงมา” เจ้าคางคาวบอก

“ต้นกล้วยโยเจ้าจึงล้มลงมา”

“เพราะเจ้าหมูถูไถชนข้าจนล้มลง” ต้นกล้วยบอก

“เจ้าหมูทำไมเจ้าจึงถูไถชนต้นกล้วยจนล้ม”

“เพราะเจ้ามดเจ้าปลวกกัดปากของข้า” เจ้าหมูฟ่องบ่าง

“มด ปลวก ทำไมพวกเจ้าจึงกัดปากเจ้าหมู”

“เพราะเจ้างูเลื้อยมาทำลายรังของพวกข้า” บรรดานมดปลวกบอก

“เจ้างูทำไมเจ้าจึงเลื้อยทำลายรังมดปลวก”

“ข้าตกใจเพราะคันไถล้มทับตัวข้า” เจ้างูบอก

“เจ้าคันไถ...ทำไมจึงล้มทับงู”

“เพราะเจ้าไถเตะข้า” เจ้าคันไถบอก

“เจ้าไถ...ทำไมเจ้าจึงเตะงู”

“ข้าตกใจเพราะยายเฒ่าตีกลองเสียงดัง” เจ้าไถบอก

“ยายเฒ่าทำไมเจ้าตีกลองเสียงดัง”

“ข้าเจ็บ...เพราะหม้อต้มน้ำคว่ำจนน้ำร้อนลวกขาข้า”

“เจ้าหม้อน้ำร้อนทำไมเจ้าจึงคว่ำ”

“เพราะเจ้าฟักทองกลิ้งมาชนข้า” เจ้าหม้อน้ำร้อนบอก

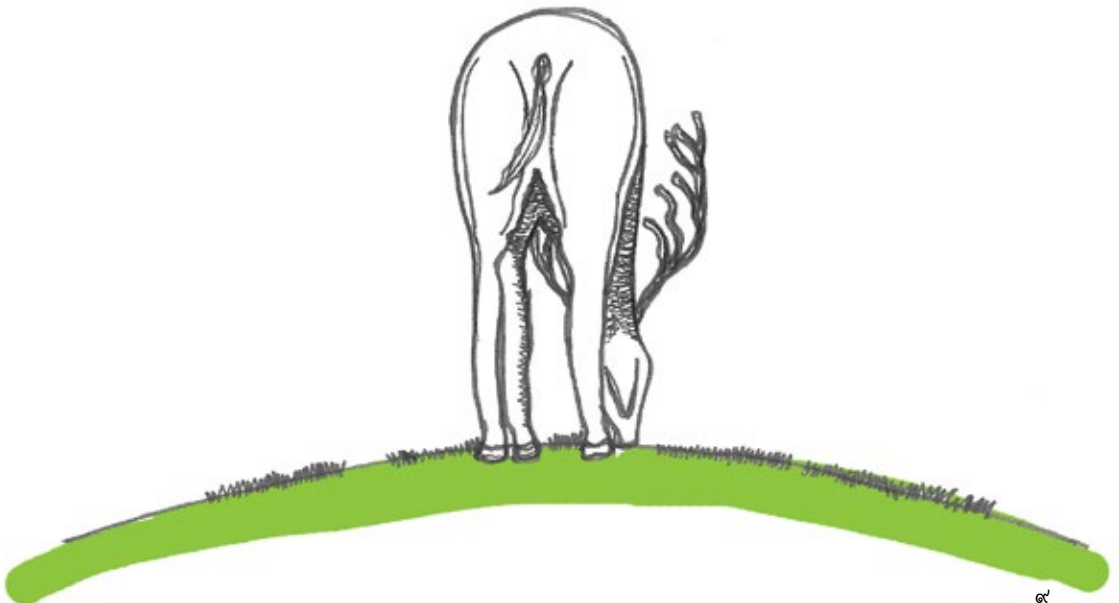
“เจ้าฟักทองทำไมเจ้าจึงกลิ้งมาชนหม้อน้ำร้อน”

“เพราะเจ้าฟานเหยียบย่ำเถาของข้า” เจ้าฟักทองว่า

“เจ้าฟานทำไมเจ้าจึงเหยียบย่ำเถาฟักทอง”

“ข้าโกรธเพราะเจ้านกเค้าแมว ขโมยกินปลาของข้ากินจนหมด” เจ้าฟานตอบ

ที่สุดแม่เงือกงูก็มาถึงเจ้านกเค้าแมวและถามว่า “เจ้านกเค้าแมวทำไมเจ้าขโมยกินปลาของเจ้าฟาน” เจ้านกเค้าแมวไม่อาจจะคิดหาคำตอบที่ดี ได้แต่มองรอบๆ ด้วยดวงตาโตๆ ของมัน ฝ่ายแม่เงือกงูจึงว่า “เจ้าต้องถูกลงโทษ เพราะเจ้าทำให้ดวงตาถูกข้าบอด ข้าจะควักลูกตาเจ้าไปใส่แทนตาลูกข้า” ว่าแล้วแม่เงือกงูก็ควักลูกตาของนกเค้าแมวออกไปใส่แทนดวงตาของเงือกงูน้อย แล้วนำเอาเมล็ดผลไม้ชนิดหนึ่งมาใส่ตานกเค้าแมวแทน ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้เจ้านกเค้าแมวเจ้าเล่ห์ มีดวงตาปูดโปนและไม่อาจมองเห็นได้ในเวลากลางวันแต่มองเห็นได้เฉพาะเวลากลางคืนนับตั้งแต่นั้นมา 🌿

๑. กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาจากเรื่องนกเค้าแมวกับฟาน

สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๔

เป้าหมาย

- นักเรียนตระหนักถึงความหลากหลายของพืชพรรณและสรรพสัตว์รอบๆ ตัว
- นักเรียนได้พัฒนาความรู้รักใกล้ชิดกับพืชพรรณและสัตว์นานาชนิดรอบตัวอันจะปลูกฝังความรักและความต้องการที่จะดูแลพืชพรรณและสรรพสัตว์ในธรรมชาติ

กิจกรรมที่ ๑ (ใช้เวลาประมาณ ๓๐-๔๐ นาที)

๑. ชวนเด็กๆ คุยถึงพืชและสัตว์รอบๆ ตัวแล้วถามว่าเด็กๆ ชอบสัตว์ หรือพืชชนิดไหนบ้าง โดยให้เด็กพูดนำเสนอต่อเพื่อนๆ ปากเปล่าหรือวาดเป็นภาพมานำเสนอก็ได้

๒. เล่นนิทานให้เด็กๆ ฟังโดยแนะนำเด็กๆ ว่ากำลังจะเล่าเรื่องที่เกี่ยวกับสัตว์และสิ่งมีชีวิตให้เด็กๆ ตั้งใจฟังให้ดีว่ามีสัตว์อะไรอยู่ในเรื่องบ้าง แล้วก็เล่าหรืออ่านนิทานเรื่องนกเค้าแมวกับฟาน ด้วยน้ำเสียงดังฟังชัดเจน

๓. เมื่อเล่านิทานจบลงแล้วให้ถามว่าเด็กๆ จำได้ไหมว่ามีสัตว์และสิ่งมีชีวิตชนิดใดบ้างที่ปรากฏอยู่ในนิทานเรื่องนกเค้าแมวกับฟาน แล้วเขียนชื่อสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตที่เด็กๆ จำได้ลงบนกระดาน หากมีสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตบางชนิดที่เด็กๆ ไม่ได้พูดถึง ครูอาจจะพูดและเขียนชื่อสัตว์นั้นเพิ่มเติมลงบนกระดานโดยคุยว่า “ครุคิดว่ามีเจ้าตัว...(ชื่อสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตที่เด็กลืมบอก)...อยู่ในเรื่องด้วยนะใช้ไหม” เพื่อกระตุ้นให้เด็กๆ ช่วยกันนึกถึงสัตว์และสิ่งมีชีวิตที่ปรากฏอยู่ในเรื่องให้ครบถ้วน

๔. ถามเด็กๆ ต่อไปว่ามีสิ่งมีชีวิตหรือสัตว์ที่ปรากฏในนิทานเรื่องนกเค้าแมวกับฟานอาศัยอยู่ใกล้ๆ หมู่บ้านของเราบ้างไหม อาศัยอยู่ที่ไหน และให้บอกชื่อสัตว์ หรือสิ่งมีชีวิต ที่เหมือนกับในนิทานแล้วเขียนหรือวาดรูปลงในกระดาน

๕. ถามเด็กๆ ต่อไปอีกว่านอกจากสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตที่เหมือนในนิทานแล้ว มีสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่สามารถพบเห็นได้รอบๆ ชุมชนหรือหมู่บ้านเราบ้างไหม แล้วเขียนรายชื่อสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตนั้นลงบนกระดาน

๖. เลือกสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตที่เขียนบนกระดานบางชนิดแล้วถามเด็กๆ ต่อไปว่าสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตนั้นๆ พวกเราได้ใช้ประโยชน์อย่างไรบ้างในชีวิตประจำวันของเรา

๗. ชวนเด็กๆ สนทนาถึงนิทาน เรื่องการที่นกเค้าแมวต้องรับโทษเพราะเป็นต้นเหตุทำให้ดวงตาของลูกเงือกงูน้อยบาดเจ็บ นกเค้าแมวต้องรับผลจากการกระทำนั้นอย่างร้ายแรงในตอนท้าย

ของเรื่อง แล้วชวนให้เด็กๆ คิดว่าการทำสิ่งหนึ่งหรือเหตุการณ์หนึ่งที่มีผลกระทบกับอีกเหตุการณ์หนึ่ง ทำนองเดียวกับในนิทานนี้จะเกิดขึ้นได้อีกไหมในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น นกเค้าแมวอาศัยอยู่ในป่า ถ้าคนตัดต้นไม้ในป่าลงแล้วนกเค้าแมวจะลดจำนวนลง อาจจะมีนกเค้าแมวเพียงเล็กน้อยอยู่ที่นั่น ไข่ไหมหรืออาจจะไม่มีนกเค้าแมวอีกต่อไปในป่า ถ้าเป็นเช่นนั้นอะไรจะเกิดขึ้นกับจำนวนหนูที่ปกติ นกเค้าแมวจะจับมันกินเป็นอาหาร อาจจะทำให้จำนวนหนูเพิ่มมากขึ้นเพราะไม่มีใครจับมันไปกิน แล้วอะไรจะเกิดขึ้นถ้าหนูเพิ่มขึ้น หนูอาจจะไปกินข้าวในนา ในยุ้งข้าว แล้วใครจะเดือดร้อนถ้าหนูไปกินข้าว สนทนากับเด็กๆ ต่อไปว่าในที่สุดแล้วมนุษย์ก็จะมีอาหารน้อยลง มนุษย์ผู้ที่ตัดต้นไม้ก็จะเดือดร้อนในที่สุด (*ควรเตรียมการ์ดภาพวาดคนตัดต้นไม้, ภาพป่าเสื่อมโทรมมีต้นไม้เพียงเล็กน้อย, ภาพนกเค้าแมวเพียงไม่กี่ตัว, ภาพหนูจำนวนมากมาย, ภาพมนุษย์ขาดแคลนอาหารไว้ โดยให้ภาพแต่ละชุดกับนักเรียนแต่ละกลุ่มได้เดินไปติดภาพเหตุการณ์ที่เป็นผลกระทบจากการกระทำอันหนึ่งตามที่ครูยกตัวอย่าง)

๘. ชวนเด็กๆ ค่อยย้อนกลับไปเรื่องสัตว์หรือพืชที่เด็กๆ ชอบ และถามพวกเขาว่ายังมีสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตที่เด็กๆ ชอบเหล่านั้นเหลืออยู่ไหมในชุมชน และสรุปว่าสัตว์ พืช และสิ่งมีชีวิตต่างๆ อาศัยอยู่รอบๆ ตัวเรา พวกเขาอาศัยอยู่ร่วมกับเราในหมู่บ้านและชุมชนของพวกเราด้วย

รายชื่อพืชและสัตว์ที่ปรากฏในเรื่อง

นกเค้าแมว (นกฮูก), ฟาน (บางทีก็เรียกว่า กวางฟาน หรือ เก้ง), ช้าง, งู, ค้างคาว, ไก่, หมู, มด, ปลวก, คน, เจืองกู (สัตว์ในตำนาน ลักษณะคล้ายงู), ปลา, ฟักทอง, กล้วย

เทคนิคเพิ่มเติมสำหรับกิจกรรม

- ควรเตรียมบัตรภาพพืชและสัตว์ที่ปรากฏอยู่ในเรื่อง แล้วแปะที่กระดานเมื่อตอนที่สัตว์ชนิดนั้นๆ ปรากฏขึ้นมาขณะอ่านหรือเล่านิทานให้เด็กๆ ฟัง ซึ่งจะช่วยให้เด็กๆ เห็นภาพสัตว์และเข้าใจเรื่องราวได้ง่าย และยังช่วยดึงดูดความสนใจของเด็กๆ เกี่ยวกับพืชและสัตว์ที่แตกต่างกันตามท้องเรื่อง

- คุณครู หรือผู้นำกระบวนการอาจจะทำหุ่นมือสัตว์ หรือพืชต่างๆ เพื่อใช้ประกอบการเล่าเรื่อง ก็จะมีคามน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

๒. กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาจากเรื่องนกเค้าแมวกับฟาน

สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ หรือนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

เป้าหมาย

- นักเรียนรู้และตระหนักถึงความจริงที่ว่าพืชและสัตว์ทั้งหลายรอบๆ ตัวเราลดลงมากเมื่อเทียบกับในอดีต
- นักเรียนรู้และตระหนักว่าการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ หรือความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตคนเรานั้นมีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กิจกรรมที่ ๑ (ใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง)

๑. บอกเด็กๆ ว่ากำลังจะเล่าเรื่องของพืช สัตว์ และสิ่งมีชีวิตหลายๆ อย่าง ขอให้เด็กๆ ตั้งใจฟังว่าในเรื่องจะพูดถึงพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตอะไรบ้าง แล้วอ่านหรือเล่าเรื่องด้วยน้ำเสียงที่ดังฟังชัด

๒. เมื่อเล่าในนิทานจบลงแล้วถามเด็กๆ มีพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตใดบ้างที่ปรากฏอยู่ในเรื่องที่เล่า เขียนคำตอบของเด็กๆ ลงบนกระดาน ถ้าหากว่ามีพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตบางชนิดที่เด็กๆ ไม่ได้กล่าวถึง ครูอาจจะถามว่า “เจ้า...(ชื่อพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตนั้นๆ) ก็ปรากฏในนิทานใช่ไหมนะ” เพื่อช่วยเตือนความจำเด็กเกี่ยวกับชื่อสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏในเรื่องเล่า

๓. ถามเด็กๆ ต่อไปว่ารอบหมู่บ้านของเรามีพืช สัตว์ และสิ่งมีชีวิตอะไรที่เราสามารถพบเห็นบ้าง แล้วเขียนชื่อสัตว์ พืช และสิ่งมีชีวิตที่เด็กๆ ตอบลงบนกระดาน

๔. ถามย้ำกับเด็กๆ ว่านอกเหนือจากพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตที่กล่าวมายังมีสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่พบรอบๆ หมู่บ้านเราบ้าง เข้าเขียนคำตอบของเด็กลงบนกระดาน

๕. ครูเลือกชื่อพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตที่เด็กๆ กล่าวถึงแล้วถามเด็กๆ ต่อว่าเราใช้ประโยชน์พืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตนั้นๆ อย่างไรบ้างในชีวิตประจำวันของเรา

๖. ถามเด็กๆ ต่อไปว่าในบรรดาพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตที่เด็กๆ กล่าวถึงมีสิ่งใดบ้างที่พบเห็นได้น้อยลงกว่าในอดีต หรือมีอะไรบางอย่างหายไปไม่เห็นอีกแล้ว

๗. ถามความคิดเห็นของเด็กๆ ต่อเนื่องว่าทำไมพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตที่เด็กๆ กล่าวถึงจึงพบเห็นได้น้อยลงหรือหายไป แล้วเขียนความคิดเห็นของเด็กๆ ลงบนกระดาน

๘. ถามเด็กว่าต่อไปว่าจะเกิดอะไรขึ้นหากในอนาคตพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิต หายไปจากชุมชนของเรา แล้วเขียนความคิดเห็นของเด็กๆ ลงบนกระดาน

๙. ชวนเด็กๆ คุยว่าในนิทานนกเค้าแมวต้องเป็นผู้รับผิดชอบที่ทำให้ลูกเรืองนอนยดงตาบาดเจ็บ และเจ้านกเค้าก็ถูกลงโทษรุนแรงในตอนท้ายเรื่อง เด็กๆ คิดว่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับสิ่งหนึ่งแล้วมีผลกระทบกับสิ่งหนึ่งในทำนองนี้จะเกิดขึ้นอีกได้ไหมในสังคมปัจจุบัน เช่น ถ้ามนุษย์ทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการทั้งหลายของตน จนบางครั้งพวกเขาจะต้องเผชิญผลกระทบที่รุนแรงจากการกระทำของตนเอง ชวนเด็กๆ มาช่วยกันคิดดีกว่าแล้วคนเราจะทำอะไรบ้าง โดยเตรียมการ์ดที่มีรูปภาพกิจกรรมของ

มนุษย์ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า ทั้งขยะตามท้องถนน ทั้งน้ำเสียลงในแม่น้ำ เป็นต้น ต่อจากนั้นให้เด็กๆ แบ่งเป็นกลุ่มเพื่อช่วยกันคิดเรื่องเล่าที่เริ่มต้นจากกิจกรรมที่มนุษย์ทำตามการดูรูปภาพ ถ้าเด็ก ๆ ไม่สามารถแสดงความคิดเห็นก็ให้ยกตัวอย่างการทำลายป่าจนทำให้นกสูญหายไป (เหมือนคำถามที่ ๗ ในกิจกรรมของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๔) เป็นการไปคำเพื่อให้เด็กคิดต่อเติมเรื่องเล่าที่เหตุหนึ่งทำให้เกิดอีกเหตุหนึ่งของตนจนจบ แล้วให้แต่ละกลุ่มออกมาเล่าเรื่องของตนเองให้เพื่อนๆ ฟัง

๑๐. ถามเด็กๆ ต่อไปว่าจะมีหนทางไหน ที่เราจะช่วยปกป้องรักษาจำนวนสัตว์ พืช หรือสิ่งมีชีวิตไม่ให้ลดจำนวนลงหรือสูญหายไป แล้วเขียนความคิดเห็นของเด็กๆ ลงในกระดาน

๑๑. สรุปลักษณะให้เห็นว่ายังมีสัตว์ พืช และสิ่งมีชีวิตหลายชนิดที่ยังอยู่รอบๆ ตัวเรา พวกเขาอาศัยอยู่ร่วมกับเราในรอบๆ ชุมชนของเรา การลดลงหรือสูญหายไปของสิ่งต่างๆ นั้นสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของคนเรา ดังนั้นเราจึงสามารถช่วยปกป้องพวกเขาได้

กิจกรรมที่ ๒ การสัมภาษณ์

(ใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมงหรืออาจจะกำหนดให้เด็กทำก่อนเริ่มกิจกรรม)

๑. ให้เด็กๆ ไปสืบถามปู่ย่าตายายว่ามีสัตว์ หรือพืช ชนิดใดบ้างเคยอาศัยอยู่ในแม่น้ำ หรือป่าไม้ใกล้ๆ หมู่บ้านหรือชุมชนของเขา

๒. ตั้งคำถามกับเด็กๆ (เหมือนข้อที่ ๑-๕ จากกิจกรรมที่ ๑) ว่าการไปสอบถามปู่ย่าตายายแล้วพวกเขาได้เรียนรู้ว่าเคยมีพืช สัตว์ และสิ่งมีชีวิตอะไรที่เคยพบเห็นรอบๆ หมู่บ้านหรือชุมชน แล้วเขียนชื่อสัตว์ พืช และสิ่งมีชีวิตที่เด็กๆ ตอบลงบนกระดาน แล้วเลือกพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตที่เด็กๆ บอก แล้วถามเด็กๆ ต่อว่าเราใช้ประโยชน์พืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตนั้นๆ อย่างไรบ้างในชีวิตประจำวันของเรา แล้วถามเด็กๆ ต่อว่าไปในบรรดาพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตที่เด็กๆ กล่าวถึงมีสิ่งใดบ้างที่พบเห็นได้น้อยลงกว่าในอดีต หรือมีอะไรบางอย่างหายไปไม่เห็นอีกแล้ว ถามต่อเนื่องว่าทำไมพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตที่เด็กๆ กล่าวถึงจึงพบเห็นได้น้อยลงหรือหายไป แล้วเขียนความคิดเห็นของเด็กๆ ลงบนกระดาน

๓. ให้เด็กช่วยกันเขียนแบ่งประเภทพืชพรรณ และสัตว์ที่เคยปรากฏในเรื่องราวที่ได้ไปสอบถามกับปู่ย่าตายาย (กิจกรรมนี้อาจจะแบ่งเป็นกลุ่มย่อย หรือกลุ่มใหญ่ก็ได้)

สิ่งมีชีวิตที่ปรากฏ ในนิทาน	สิ่งมีชีวิตที่ปรากฏ จากการสัมภาษณ์ ปู่ย่าตายาย	สิ่งมีชีวิตที่พบเห็น น้อยลง	สิ่งมีชีวิตที่เคยพบเห็น ในอดีตแต่ปัจจุบัน สูญหายไปแล้ว

๔. ถามเด็กๆ ว่า เกิดอะไรขึ้นจึงทำให้พืช หรือสัตว์บางชนิดพบเห็นน้อยลง หรือหายไป และปู่ย่าตายายของเด็กๆ มีความคิดเห็นอย่างไรบ้าง โดยเขียนความคิดเห็นของเด็กๆ ลงบนกระดาน

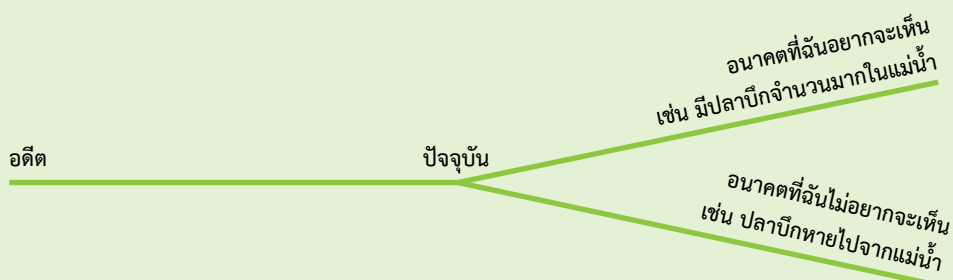
๕. ถามเด็กว่าต่อไปในอนาคตยังมีพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จะหายไปจากชุมชน หรือหมู่บ้านของเราอีกหรือไม่ แล้วเขียนความคิดเห็นของเด็กๆ ลงบนกระดาน (ตั้งคำถามเหมือนกับข้อที่ ๖-๗

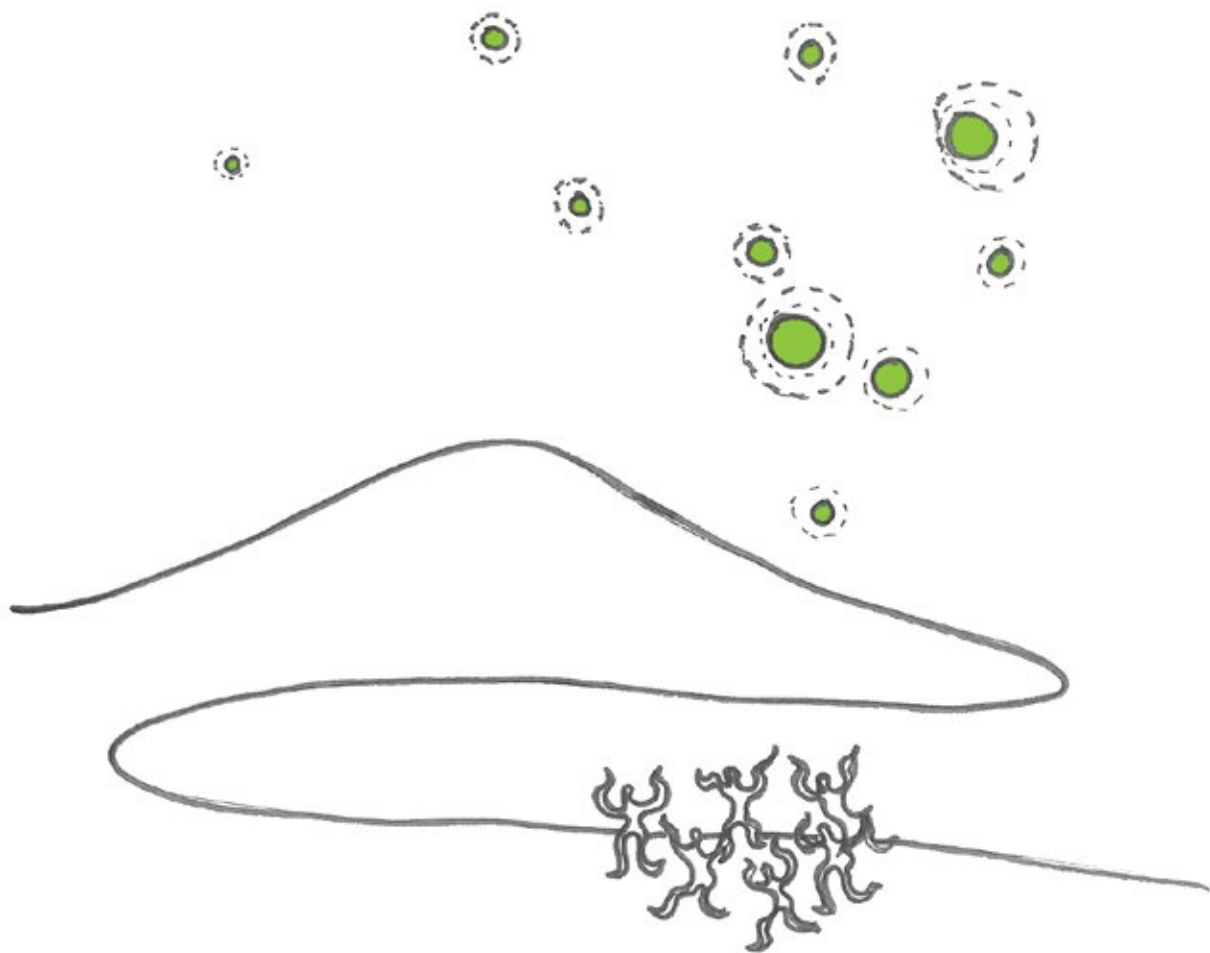
ในกิจกรรมที่ ๑) โดยถามเด็กๆ ต่อไปว่าจะมีหนทางไหนที่เราจะช่วยรักษาจำนวนสัตว์ พืช หรือสิ่งมีชีวิตนั้นๆ ไม่ให้ลดจำนวนลงหรือไม่ให้สูญหายไป แล้วเขียนความคิดเห็นของเด็กๆ ลงในกระดาน ก่อนจะสรุปกิจกรรมให้เห็นว่ายังมีสัตว์ พืช และสิ่งมีชีวิตอีกหลายชนิดที่ยังอยู่รอบๆ ตัวเรา พวกเขาอาศัยอยู่กับเราในชุมชนเดียวกัน การลดลงหรือสูญหายไปของสิ่งต่างๆ นั้น สัมพันธ์กับวิธีการดำเนินชีวิตของคนเรา ดังนั้นเราจึงสามารถช่วยปกป้องพวกเขาได้

กิจกรรมที่ ๓ ภาพอนาคต (ใช้เวลาประมาณ ๙๐ นาที)

๑. ให้ดำเนินกิจกรรมเหมือนข้อ ๑ - ๘ ในกิจกรรมที่ ๑
๒. ถามเด็กถึงสิ่งมีชีวิตบางอย่าง โดยให้ชื่อพืช หรือสัตว์ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ เช่น ปลาบึก หรืออื่นๆ ที่ปัจจุบันพบเห็นได้น้อยลงกว่าในอดีต โดยชักชวนเด็กๆ ให้จินตนาการว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับพืชหรือสัตว์นั้นๆ ในอนาคต เด็กๆ คิดว่าปริมาณของพืชหรือสัตว์นั้นๆ จะเพิ่มขึ้นหรือลดลง
๓. ชักชวนให้เด็กๆ คิดเกี่ยวกับอนาคตของสิ่งมีชีวิตต่างๆ แล้วร่วมกันวาดแผนภาพเส้นทางการเปลี่ยนแปลงของพืชและสัตว์นั้นๆ เริ่มต้นจากเขียนเหตุการณ์ในอดีตไว้ด้านซ้ายมือบนแผนภาพ
๔. ให้เด็กๆ ช่วยกันเขียนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพืชหรือสัตว์นั้นๆ จากอดีตเรื่อยมาจนปัจจุบัน
๕. ชวนเด็กๆ คิดต่อไปว่าจะมีบางสิ่งที่จะเกิดขึ้นจากปัจจุบันเรื่อยไปจนในอนาคต และเด็กๆ มีความคิดเห็นกับเหตุการณ์นั้นอย่างไร เช่น อาจจะมีเด็กบางคนให้ความเห็นว่า “ในอนาคตหนูไม่อยากเห็นปลาบึกสูญพันธุ์ไป” เขียนความเห็นของเด็กๆ ลงในแผนภาพที่วาดนั้นด้วย
๖. ชักชวนเด็กคุยกันต่อไปว่าพวกเขาจะทำอะไร หรือต้องทำอะไรบ้าง เพื่อให้สิ่งที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันต่อเนื่องไปในอนาคต เช่น “หนูอยากให้มีปลาบึกเพิ่มมากขึ้น” เขียนสิ่งที่เด็กๆ แสดงความคิดเห็นลงไปบนแผนภาพ
๗. เมื่อวาดแผนภาพสมบูรณ์แล้ว ชักชวนเด็กๆ สรุปความคิดจากกิจกรรมโดยย้อนคิดกันว่าอะไรเกิดขึ้น (นับจากอดีตจนปัจจุบัน) และสรุปสถานการณ์เกี่ยวกับพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตนั้นๆ ในสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อจะย้่าว่าเราต้องทำอะไรบ้างในอนาคตเพื่อจะมีพืช สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตนั้นๆ เพิ่มมากขึ้น เช่น ปลาบึกที่มีปริมาณน้อยลงพวกเขาจะทำอะไรบ้างเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูปลาบึกในอนาคต เป็นต้น 🌱

ตัวอย่าง: กรณีปริมาณปลาบึกที่กำลังลดน้อยลง

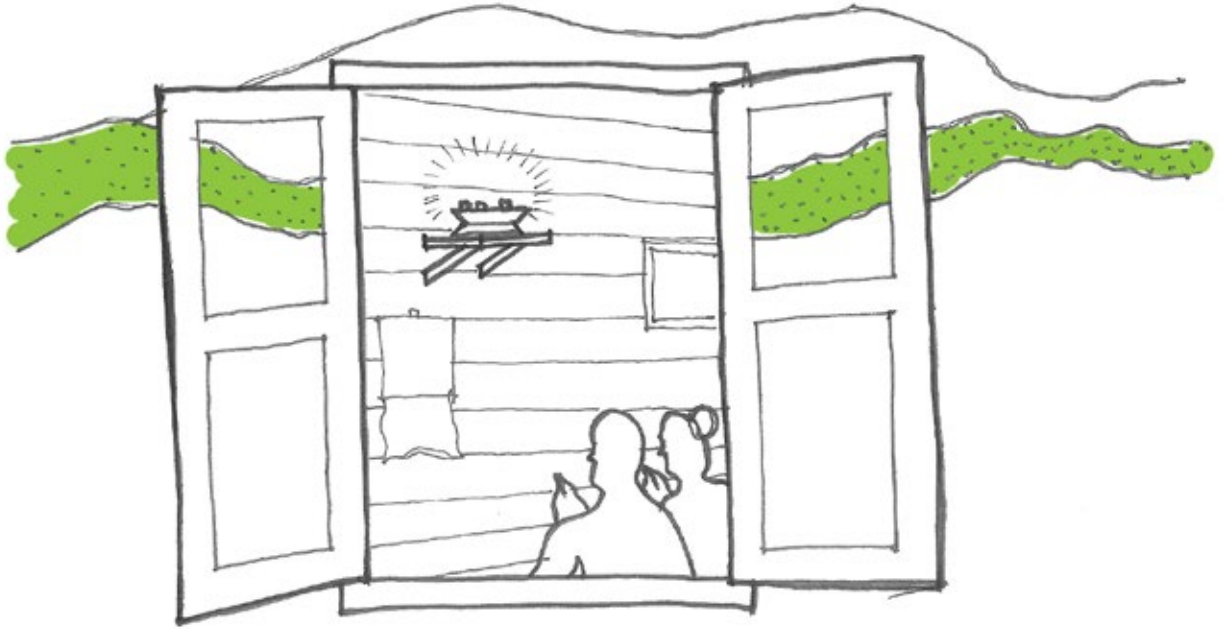

บทที่ ๓

ประวัติศาสตร์เมืองแก้วเสมา

(History of Keo Seima District)

คลังพงนิทาน

เรื่องต่อไปนี้อาจทำให้คิดถึงพิธีกรรม และประเพณี
ที่ทำสืบทอดกันมาในชุมชน หรือหมู่บ้านของตน

เรื่องนี้เล่าโดยพ่อเผ่าแก้วเพลอย (Keo Pleuy) วัย ๘๐ ปี และแม่เผ่าเทพเทท (Tet Yet)
ภรรยาของเขา ทั้งสองเป็นชาวนบอง อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านลาวกา (Lao Ka) ตำบลแสนมะโนรม (Sen
Manorom) จังหวัดมณฑลคีรี (Mondolkiri)

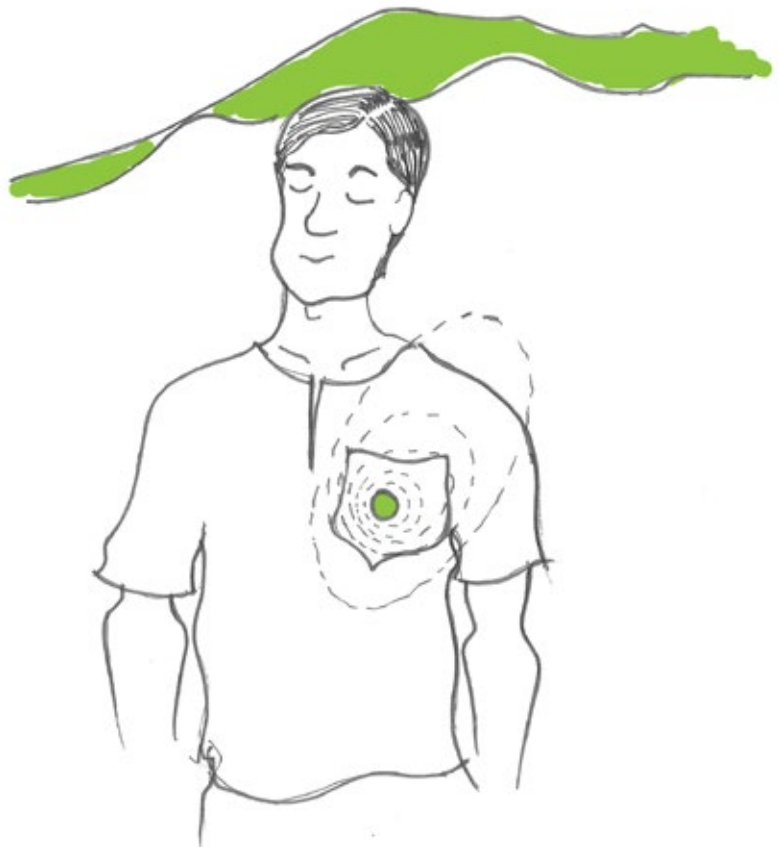
เรื่องมีอยู่ว่านานแสนนานมาแล้วชาวบ้านได้พบหินลูกแก้ว ซึ่งมีลักษณะเป็นดวงแก้วมี
แสงวิบวับหลากสีสวยงามแวววาวเหมือนประกายเพชร ผู้คนเรียกดวงแก้ววิเศษนั้นว่า “แก้วเสมา”
ชาวบ้านพบเห็นกันบนภูเขาแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่คนถีนพากันต้อนวัวควายไปเลี้ยงเป็นประจำโดย
ไม่เคยมีวัวควายใครพลัดหลงหายไปเลย หรือหากมีวัวควายหายไปชาวบ้านก็จะทำพิธีไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์
แล้วอีกเพียงสองสามวันสัตว์เลี้ยงก็จะกลับคืนมาเอง พื้นที่บริเวณนั้นจึงกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของ
หมู่บ้าน เมื่อใดที่มีคนในหมู่บ้านป่วยไข้พวกเขาก็จะนำเลือดหมูหรือเลือดไก่มาเช่นไข่วัวพร้อมทั้ง
จุดธูปเทียนบูชาขอให้หายป่วยไข้ จวบจนปัจจุบันพื้นที่นั้นก็กลายเป็นพื้นที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรม
เฉลิมฉลองหรือพิธีกรรมทางศาสนาของหมู่บ้านเป็นประจำ

คนในหมู่บ้านผู้สืบเชื้อมาจากบรรพบุรุษชนพื้นเมืองกลุ่มชาติพันธุ์ “บุนอง” (Bunong)
เล่าว่า ผู้คนในอดีตจะพบเห็นดวงแก้ววิเศษในเวลากลางคืนหลังจากชาวบ้านผู้มีศีลบริสุทธิ์คนหนึ่ง
ฝันว่ามีวิญญาณมาบอกเรื่องราวเกี่ยวกับลูกแก้ววิเศษที่ลอยขึ้นมาจากก้อนหินก้อนหนึ่ง ให้ออกไป

เก็บเอาดวงแก้วมาไว้ ผู้คนจึงพากันไปเก็บดวงแก้ววิเศษมาไว้บนหิ้งบูชาที่บ้าน บางคนเก็บใส่กระเป๋าวัวบูชา เพราะเชื่อว่าหากครอบครัวใดมีดวงแก้ววิเศษนี้ไว้กราบไหว้บูชาจะเป็นผู้โชคดีและมีความสุข ไม่ใช่เฉพาะตัวคนที่มีดวงแก้วเท่านั้นแต่รวมถึงครอบครัวและสัตว์เลี้ยงของพวกเขาด้วย บริเวณที่ชาวบ้านเคยเก็บ “แก้วเสมา” ปัจจุบันตั้งอยู่ที่บริเวณเพรย์ อชะหลา (Prey Ochhloung) ผู้คนจึงเรียกสถานที่แห่งนั้นว่า “เมืองแก้วเสมา” ตอนนี้มีสภาพเป็นป่าในเขตบ้านศรีเพชร (Sre Preah) เมืองแก้วเสมา จังหวัดมณฑลคีรี (Mondolkiri) ประเทศกัมพูชา

ทุกครั้งที่มีการเฉลิมฉลองหรือพิธีกรรมในหมู่บ้านคนที่มี “แก้วเสมา” จะนำลูกแก้วออกมาเพื่อให้ชาวบ้านกราบไหว้บูชาร่วมกัน ครั้นเสร็จพิธีกรรมก็จะนำกลับไปไว้ที่บ้าน แต่นับตั้งแต่ยุคพอลพต (ประมาณ ๔๐ ปีที่ผ่านมา) หรือยุคสงครามเขมรแดงที่มีความขัดแย้งและเข่นฆ่ากันในประเทศ แก้ววิเศษถูกยึดไปหมด จึงไม่เห็นดวงแก้ววิเศษอีกเลยในปัจจุบัน 🌿

กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาจากตำนานเมืองแก้วสำหรับ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ หรือนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

เป้าหมาย

- นักเรียนได้สืบหาניתานและประเพณี พิธีกรรมที่เคยสืบทอดกันมาในหมู่บ้าน
- นักเรียนมีความตระหนักถึงความหลากหลายของเรื่องเล่าและทรัพยากรในท้องถิ่นตน
- นักเรียนมีความรู้และตระหนักถึงความจริงที่ว่าปัจจุบันทรัพยากรหายากกว่าในอดีต
- นักเรียนมีความรู้และตระหนักว่าการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ หรือการพัฒนาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตคนโดยใช้ทรัพยากรมากขึ้นส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติลดลง

กิจกรรมที่ ๑ (ใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง)

๑. แนะนำเรื่องที่จะเล่าว่ากำลังจะเล่าเรื่องของ “ดวงแก้ววิเศษ” ซึ่งเป็นเรื่องเล่าของชาวบุนอง กลุ่มชนพื้นเมืองในประเทศกัมพูชาในเรื่องเล่าถึงดวงแก้วที่กลับมาภุมาย ขอให้เด็กๆ ตั้งใจฟังและคิดตามว่าเรื่องราวที่จะเล่าต่อไปนี้ดวงแก้ววิเศษมีความสัมพันธ์อย่างไรกับชื่อของสถานที่ และดวงแก้ววิเศษนั้นสัมพันธ์กับชีวิตผู้คนอย่างไร แล้วเริ่มอ่านหรือเล่านิทานให้เสียงดังฟังชัด

๒. เมื่อเล่าเรื่องจบแล้วให้ชวนเด็กๆ สนทนาว่าจากเรื่องเล่าทำไมสถานที่แห่งนั้นจึงชื่อว่า “แก้วเสมา”

๓. ถามเด็กๆ ต่อไปว่า “พลังอะไรในดวงแก้วที่ทำให้ผู้คนที่ย้ายอยู่ในเมืองแก้วเสมาเชื่อว่าดวงแก้วนั้นเป็นแก้ววิเศษ”

๔. ชวนกันสนทนาต่อไปว่า ผู้คนที่อาศัยอยู่ที่เมืองแก้วเสมาใช้ดวงแก้ววิเศษในพิธีกรรมเพื่อสวดภาวนาขอให้ทุกคนมีความสุข แล้วในหมู่บ้านหรือชุมชนของเรามีการจัดพิธีกรรมใดบ้างไหม อาจจะแบ่งเด็กให้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในกลุ่มย่อยแล้วกลับมานำเสนอความคิดเห็นต่อเพื่อนทั้งหมด

๕. ชักชวนเด็กๆ สนทนาว่าในหมู่บ้านหรือชุมชนของเรานั้นมีสถานที่หรือสิ่งใดบ้างที่มีเรื่องเล่าที่สืบทอดเล่าสืบทอดกันมานาน

๖. สนทนากับเด็กๆ ว่า “ดวงแก้ววิเศษที่ครั้งหนึ่งเคยพบในเมืองแก้วเสมาแต่บัดนี้ไม่มีใครพบเห็นอีกต่อไป แล้วในหมู่บ้านหรือชุมชนของเราตอนนี้มีทรัพยากรอะไรบ้างที่ยังมีอยู่” โดยเขียนคำตอบของเด็กๆ ลงบนกระดาน

๗. สนทนากับเด็กๆ ต่อไปว่า “ในชุมชนของเรานั้นเคยมีทรัพยากรอะไรที่เคยพบเห็นในอดีตแต่ปัจจุบันมีน้อยลงหรือหายไปแล้ว ถ้ามีเด็กๆ คิดว่าทำไมมันจึงน้อยลงหรือหายไป” แล้วเขียนความคิดเห็นของเด็กลงบนกระดาน

๘. สนทนากับเด็กๆ ให้เด็กช่วยกันคิดว่าเป็นเพราะอะไรทรัพยากรบางอย่างจึงสูญหายไป แล้วเขียนความเห็นของเด็กๆ ลงบนกระดาน

๙. ชักชวนเด็กๆ ให้ช่วยกันคิดว่ามีแนวทางใดบ้างที่จะรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ตอนนี้ไม่ให้หมดไป แล้วเขียนความคิดเห็นของเด็กๆ ลงบนกระดาน

๑๐. สนทนาสรุปกิจกรรมเพื่อชี้ให้เด็กๆ เห็นว่า “ยังมีเรื่องเล่านิทานพื้นบ้านมากมายที่มีการเล่าสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในหมู่บ้านและมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติ และยังมีความเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันของผู้คนที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ และมีหลายอย่างที่สามารถทำเพื่อปกป้องมันไว้

กิจกรรมที่ ๒ สัมภาษณ์ โดยให้เด็กๆ ไปสัมภาษณ์ก่อนจะเริ่มกิจกรรมใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง (ไม่รวมสัมภาษณ์)

๑. แบ่งกลุ่มย่อยให้เด็กๆ ออกไปค้นหาประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้านหรืออำเภอของตน โดยไปคุยสัมภาษณ์คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน

๒. ให้เด็กๆ แต่ละกลุ่มสืบหาด้วยว่ามีการทำพิธีกรรมอะไรบ้างในชุมชน ชุมชนจะประกอบพิธีกรรมนั้นเมื่อใด และทำพิธีกรรมนั้นเพื่ออะไร โดยไปคุยสัมภาษณ์คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน

๓. ชักชวนเด็กๆ ตั้งคำถามและคิดถึงที่มาของชื่อสถานที่ พิธีกรรมในชุมชน และปรากฏการณ์ธรรมชาติในท้องถิ่นเดียวกันกับข้อที่ ๑-๓ ในกิจกรรมที่ ๑

๔. ให้เด็กๆ แต่ละกลุ่มกลับมานำเสนอสิ่งที่กลุ่มตนได้ค้นพบจากการไปสัมภาษณ์คนในชุมชนจากขั้นตอนที่ ๑ และ ๒

๕. ดำเนินการเหมือนขั้นตอนที่ ๗-๑๐ ในกิจกรรมที่ ๑ โดยชวนเด็กๆ สนสนทนาถึงความสัมพันธ์ของชุมชนกับทรัพยากรจากอดีตแต่ปัจจุบันมีน้อยลงหรือหายไปแล้ว แล้วช่วยกันคิดหาสาเหตุว่าทำไมมันจึงน้อยลงหรือหายไป แล้วเขียนความเห็นของเด็กๆ ลงบนกระดาน แล้วชักชวนให้คิดต่อไปว่าจะมีแนวทางใดบ้างที่จะช่วยรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ตอนนี้ไม่ให้หมดไป โดยเชื่อมโยงให้เด็กๆ เห็นว่าเรื่องเล่านิทานพื้นบ้านมากมายที่มีการเล่าสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งนั้นแฝงไว้ด้วยความรู้และมีความสัมพันธ์กับขนบธรรมเนียมประเพณีในชุมชนซึ่งมีความเชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติ และชีวิตประจำวันของผู้คน เพราะคนเราต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ และเราก็สามารถช่วยกันปกป้องมันไว้

กิจกรรมที่ ๓ วาดภาพอนาคต (ใช้เวลาประมาณ ๔๐ นาที)

๑. ดำเนินการตามขั้นตอนที่ ๑ – ๘ ตามกิจกรรมที่ ๑

๒. ซักชวนเด็กๆ ให้ช่วยกันคิดเกี่ยวกับอนาคตของ... (ระบุชื่อทรัพยากรที่ช่วยกันเลือก)

ที่อยู่รอบๆ ตัวเราและลดน้อยลงจากที่เคยมีในอดีต

๓. สนทนากับเด็กว่าทรัพยากรที่น้อยลงไปจากที่เคยมีในอดีตเป็นเพราะอะไร แล้วชวนเด็กๆ คิดว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับทรัพยากรนั้นในอนาคต มันจะเพิ่มจำนวนขึ้นหรือลดลงจากตอนนี้

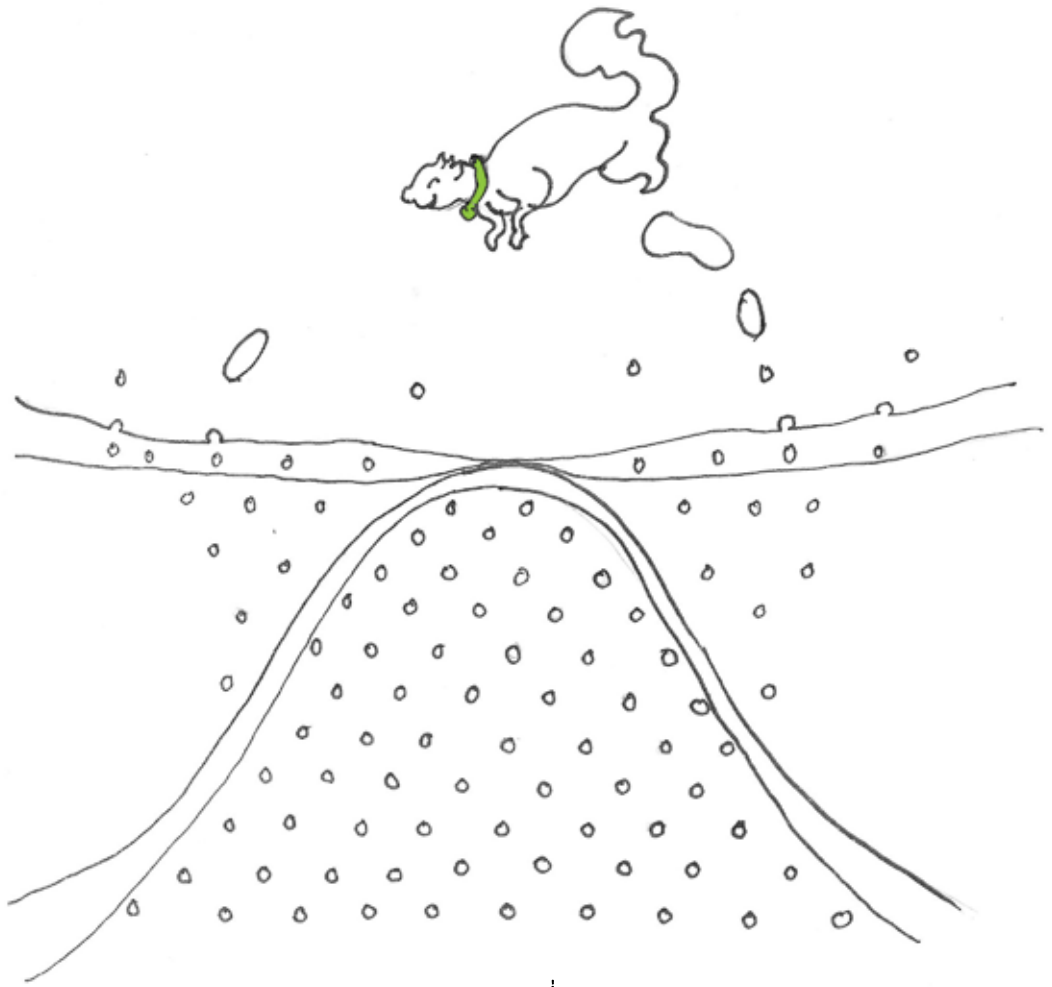
๔. ชวนเด็กช่วยกันวาดแผนภาพความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรจากอดีตจนปัจจุบัน (โปรดดูจากกิจกรรมที่ ๓ ในเรื่องนกฮูกกับกวาง) โดยให้อดีตเริ่มอยู่ทางด้านซ้ายมือของแผนภาพ

๕. บนแผนภาพให้เขียนว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างเริ่มจากอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

๖. ซักชวนเด็กคิดและสนทนากันว่าสิ่งใดบ้างที่อาจจะเกิดขึ้นจากปัจจุบันนี้และผลจากเหตุการณ์นั้นต่อไปในอนาคต แล้วเขียนความคิดเห็นของเด็กๆ ลงบนแผนภาพอนาคตบนกระดาน

๗. ชวนเด็กๆ สนทนาให้ความคิดเห็นว่าพวกเขาสามารถทำอะไรได้บ้างหากในอนาคตต้องการให้ทรัพยากรนั้นหลงเหลืออยู่ แล้วเขียนความคิดเห็นลงบนแผนภาพอนาคตด้วย

๘. ตรวจสอบภาพรวมของแผนภาพแล้วสรุปกิจกรรมว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างจากอดีตจนปัจจุบัน และสถานการณ์ในปัจจุบันแล้วจะต้องทำอะไรบ้างเพื่อให้ทรัพยากรนั้นๆ คงเหลืออยู่ในชุมชนหมู่บ้านของเราในอนาคต

บทที่ ๔

ฟาแดงนางไอ่

(Pha-Daeng and Nang Ai)

เมื่ออ่าน หรือเล่าเรื่องนิทานเรื่องผาแดงนางไอ่ให้พิจารณาเรื่องภูมิศาสตร์และ
แร่ธาตุต่างๆ

เรื่องนี้เล่าโดยนายถาวร มะโนศิลป์ อายุ ๖๗ ปี ชาวบ้านโนนแสง ตำบลนาม่วง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ซึ่งเป็นตำนานที่เล่าถึงกำเนิดของหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ทะเลสาบน้ำจืดขนาดใหญ่ ที่ปรากฏชื่อบ้านนามเมืองและสถานที่รอบๆ หนองน้ำนี้มีที่มาจากเกี่ยวข้องกับตำนานเรื่องนี้ นอกจากนี้เนื้อกระรอกเผือก หรือเนื้อพญานาคตามตำนานนี้ชาวบ้านยังเทียบว่าเปรียบได้กับเกลือและแร่โพแทช ที่กำลังมีการสำรวจเพื่อทำเหมืองแร่ใต้ดินอยู่ทั่วภาคอีสานว่าถ้าหากคนนำเกลือและแร่โพแทชมาใช้มากเกินไปแผ่นดินจะกล่มทลายลงเหมือนกับชาวเมืองคีตานคร และนางไอ่คำ ที่กินเนื้อกระรอกเผือกแล้วเมืองก็ถูกทำลายกล่มจมลง

ท้าวพังคี่ซึ่งเป็นลูกพญานาค เป็นคนมีกรรมเกี่ยวข้องกับนางไอ่คำ หรือนางองค์คำ ในชาติปางก่อน โดยที่ชาติก่อนท้าวพังคี่เคยเกิดเป็นชายไส้สามี่ของ “นางองค์คำ” ลูกสาวเศรษฐีผู้มีหน้าตางดงามเหลือลือ แต่นางกลับไม่สมรักใคร่ชายใด ขณะที่พ่อแม่เศรษฐีได้เห็นชายไส้คนหนึ่งซึ่งเป็นคนขยัน เลยชวนมาอยู่ด้วยพ่อแม่ นางองค์คำนั้นอยากให้ลูกสาวแต่งงานกับนายไส้เพราะเป็นคนขยันขันแข็ง แต่นายไส้คิดเสมอว่าตนต่ำต้อยไม่คู่ควรกับนางองค์คำ เลยไม่สนใจนาง แม้จะแต่งงานกันแล้วตามผู้ใหญ่ต้องการ แต่ก็ไม่มีความสัมพันธ์กับนางแม้จะอยู่กินกันมานาน

อยู่มาวันหนึ่งครั้นชายไส้ทำงานมีเงินทองร่ำรวยแล้วอยากกลับไปเยี่ยมหาพ่อแม่ที่อยูบ้านเดิม ฝ่ายนางองค์คำเมื่อรู้เช่นนั้นก็ขอตามไปด้วยหวังจะได้ใกล้ชิดสามีและได้ไปเยี่ยมปู่เฒ่าย่า แม้ว่ายไส้จะแสดงท่าทางไม่อยากจะให้นางไปด้วยก็ตาม

ครั้นเมื่อออกเดินทางไปในป่านายไส้ก็เดินดุ่มไม่สนใจเมีย เพราะอยากหนีนางไปให้พ้น แต่เมียก็เพียรติดตามผัวมาด้วยความอดทน จนย่ำค่ำก็มาถึงต้นมะเดื่อที่ออกผลสุกตกต้นเต็มต้นอยู่ริมแม่น้ำ นายไส้ปีนขึ้นไปกินมะเดื่ออยู่บนต้นไม่สนใจโยนลงมาให้นางองค์คำกินเลย นางองค์คำทนหิวไม่ไหวต้องหาเก็บกินมะเดื่อเน่าๆ ที่หล่นตามดิน และรอว่าถ้าผัวลงมาคงได้กินมะเดื่อสดๆ แต่ชายไส้ไม่ยอมลงจากต้นมะเดื่อนอนอยู่บนนั้น ฝ่ายนางองค์คำเหนื่อยอ่อนจนเผลอหลับไปได้ต้นไม้ ผัวเห็นเมียหลับก็ย่องลงมาแล้วหนีจากไป ทิ้งนางองค์คำไว้คนเดียว โชคดีไม่มีเสือมากิน ครั้นนางตื่นมาไม่เห็นผัว อยากออกเดินตามหาที่ไม่รู้ทางไปจึงพลัดหลงอยู่ในป่าจน มาเจอนายพรานคนหนึ่งเขารู้สึกสงสารนางจึงอาสาพาไปส่งริมฝั่งแม่น้ำแล้วบอกว่าข้ามแม่น้ำขึ้นไปก็เจอหมู่บ้านแล้ว แต่ระหว่างข้ามแม่น้ำนางองค์คำกลับจมน้ำตาย ก่อนตายได้อธิษฐานจิตด้วยน้อยใจว่าชาตินี้ตนเกิดมารักเขาข้างเดียว

แต่เขาไม่ไยดี ถ้าเกิดชาติหน้าขอให้ชายใบ้ได้ประสบปรมาณจากความรักเช่นกันกับนางในชาตินี้
ขอให้ต้องตามรักนางจนตัวตาย

ในชาติต่อมา นางองค์นี้ได้มาเกิดเป็นลูกสาวเจ้าเมืองคีตานคร ชื่อว่า “นางไอ่คำ” ส่วน
นายพรานเกิดเป็น “ท้าวผาแดง” เจ้าชายเมืองผาไท ส่วนนายใบ้เกิดมาเป็น “ท้าวพังคี่” พญานาค
เจ้าชายแห่งเมืองบาดาล ความงามของนางไอ่คำเป็นที่ขึ้นชื่อลือชาไปจนถึงเมืองผาไทของท้าวผาแดง
ท้าวผาแดงจึงมาหาไปเกี่ยวพาราสีนางเป็นประจำ และความงามของนางไอ่คำนั้นเป็นที่ลือไปไกล
จนถึงเมืองบาดาล “ท้าวพังคี่” เจ้าชายพญานาคก็อยากยลโฉมของนางไอ่คำ

อยู่มาจนถึงช่วง “บุญเบิกฟ้า จุดบั้งไฟ ขอฝน” คืองานบุญประจำปีในเดือน ๕ เดือน ๖
เพื่อขอฝนกับแถนเทวดา เมืองคีตานครได้จัดให้มีการแข่งขันจุดบั้งไฟ เจ้าเมืองได้ส่งเทียบเชิญไปบอก
กล่าวเมืองต่างๆ ให้มาแข่งขันบั้งไฟ รวมทั้งเมืองผาไท เมืองเชียงเหียน เมืองน้ำชายของนางไอ่คำ
โดยมีกติกาว่าถ้าเมืองเชียงเหียนชนะจะยกเมืองให้ครอง แต่ถ้าท้าวผาแดง เมืองผาไทชนะ จะยก
นางไอ่คำให้เป็นคู่ครอง เรื่องราวข่าวบุญบั้งไฟกระจายไปจนถึงเมืองบาดาลของท้าวพังคี่ด้วย

ในการแข่งขันบั้งไฟปรากฏว่าบั้งไฟของท้าวผาแดงจุดไม่ขึ้น ท้าวผาแดงแพ้ แต่หลังงานบุญ
ท้าวผาแดงก็เดินทางมาเยี่ยมเยียนนางไอ่คำมิได้ขาดเพราะทั้งสองมีใจต่อกัน ฝ่ายท้าวพังคี่นั้นได้
แปลงกลายเป็นกระซอกต่อน (กระซอกเผือกสีขาว) แขนงกระดิ่งทองคำไปกระโดดโลดเต้นอยู่ใน
ลานนั่งเล่นของนางไอ่ให้นางไอ่เห็น เมื่อนางไอ่คำเห็นก็นึกอยากได้มาเลี้ยง เลยสั่งให้นายพรานมา
จับกระซอกเผือกให้ นายพรานซึ่งเป็นชาวบ้าน “กงพาน” ก็ออกไปป่าร้องเรียกให้คนช่วยจับโดย
เริ่มแรกกระซอกน้อยนั้นเล่นหนีเข้าป่าสวนมอนปัจจุบันคือ “บ้านสวนมอน” วิ่งผ่านป่าไม่มีต้นจาม
หลาย คือบริเวณดอนอุ่มจานหรือ “บ้านอุ่มจาน” ในปัจจุบัน แต่จับกระซอกไม่ได้ มันเล่นลอดจาก
อุ่มจานไปอยู่โพ้นทองคือ “บ้านโพ้นทอง” ในปัจจุบัน ยังจับไม่ได้ นายพรานระดมยิงธนูจนสายธนูขาด
ก็ยังจับไม่ได้ บรรดาพรานเลยพากันไปลอกเอาสายป่อป่านแล้วหาบคอนสายป่านออกมาจากป่าบริเวณ
“บ้านคอนสาย” ในปัจจุบัน จึงได้สายธนูมายิงกระซอกจนหมดลูกธนูก็ยังไม่โดน ขณะที่นายพราน
ระดมยิงธนู หรือหน้าไม้่นั้นเกิดมีเสียงดังพิกบริเวณนั้นจึงได้ชื่อว่า “บ้านเมืองพิก” ในปัจจุบัน ส่วน
พังคี่ให้บริวารตนแปลงเป็นนกเป็นจุมารัตบรรดานายพราน สู้กันแต่นายพรานก็ยิงหน้าไม้ไปใส่ทหาร
ตายหมด กระซอกหนีผ่านโพ้นทองไปป่า ที่นั้นมีโพรงไม้ใหญ่ นายพรานเห็นว่ากระซอกนั้นต้องอยู่
ในโพรงเลยระดมกันยิงหน้าไม้ธนูอีกรอบโดยยิงเข้าไปพร้อมกันหลายคน กระซอกก็ยังไม่ตายวิ่งหนี
เข้าไปในป่าหาไม่พบ เลยเรียกเอาพ่อใหญ่เชียงสม มาจับยามสามตาหาจนเห็นแล้วตั้งรางวัลนำล่า
กระซอกเป็นเงิน บริเวณนี้คือ “บ้านดอนเงิน” ในปัจจุบัน หมู่พรานพากันล่ากระซอกจนพบอยู่บน
ต้นมะเดื่อ นายพรานเลยยิงโดนกระซอกตกลงมา พ่อใหญ่เชียงสมจึงนำกระซอกไปแล่ชำแหละเนื้อ
อยู่ “บ้านเชียงแหว” ในปัจจุบัน แต่ปรากฏว่ายิ่งเชือดยิ่งแบ่งเนื้อกระซอกก็ยิ่งเพิ่มขึ้นเป็นเท่าเป็นทวี
นับได้เนื้อกระซอกมากถึง ๑,๐๐๐ เล่มเกวียน บรรดาผู้ล่ากระซอกจึงเรียกผู้คนทั่วทั้งเมืองคีตานคร

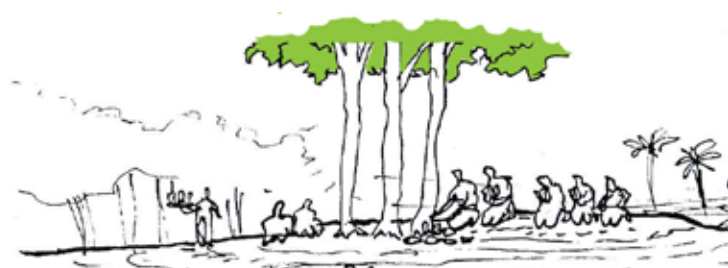

มาแบ่งเนื้อกระฮอกไปกิน ยกเว้นพวกแม่ม่ายที่ไม่มีฝีมือได้รับแบ่งเนื้อกระฮอกด้วยเพราะเห็นว่าบรรดาแม่ม่ายไม่มีลูกมีฝีมือไม่ได้ไปช่วยไล่ล่ากระฮอกด้วย ชาวเมืองพากันนำเนื้อกระฮอกไปทำอาหารกลืนเนื้อนั้นหอมบอวล ส่งกลิ่นหอมไปไกลจนถึงเมืองแถบบนฟ้า

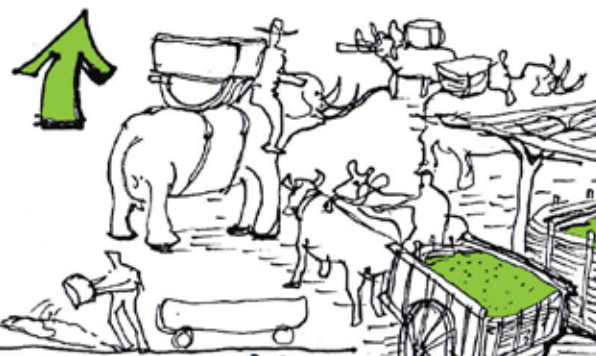
ฝ่ายพญานาคได้บาดาลได้ข่าวฟังก็ลูกชายถูกฆ่าตายก็โกรธแค้น สั่งการนำพลนาคขึ้นไปล้อมเมืองโดยสั่งว่าไม่ว่าที่ใดที่เลือดเนื้อฟังคึดกอยู่ให้ถล่มให้ราบ ฝ่ายท้าวผาแดงขี่ม้าบักสามมาหานางไอล่าขณะยามเย็นผู้คนกำลังทานอาหารเย็นเหมือนทุกวันที่ผ่านมา เมื่อเข้าเมืองคิตานครก็ได้กลิ่นหอมอาหาร มาถึงท่อนางไอล่าลึงกินข้าวจึงถามว่า “ไอล่าเจ้ากินข้าวกับหยิงหน้อ” นางไอล่าบอกว่ากินข้าวกับลาบกระฮอกตอนตัวที่แขวนกระดิ่งทองคำ ผาแดงตกใจและพูดไปว่า “เจ้าคือกินเนื้อกระฮอกตอน บ่ย่านกลั้วบ้านเมืองถล่มหรือ” ไม่ทันขาดคำก็ได้ยินเสียงแผ่นดินดั่งเลื่อนลั่นมาจากท้ายเมือง ผาแดงบอกนางไอล่าให้รีบขึ้นหลังม้าเพื่อหนีเอาตัวรอดนางไอล่าหยิบสิ่งของสำคัญได้ แหวนสร้อย ช้อง กลอง ทองคำ ขึ้นม้าไปด้วย แต่ปรากฏว่าม้าบักสามวิ่งไม่ไหวเพราะดินถล่มอย่างรวดเร็วเมื่อถึงห้วยน้ำท้าวผาแดงบอกให้นางไอล่าโยนสิ่งของที่มีน้ำหนักทิ้งลง นางไอล่าโยนช้องทิ้งลงที่บริเวณห้วยน้ำช้องในปัจจุบัน แต่ม้าก็ยังไปต่อไม่ได้ เลยโยนกลองทิ้งอีกก็ยังไปไม่ได้จึงโยนแหวน โยนสร้อยทิ้งไปจนหมดสิ้นแล้วเหลือแต่ตัวนางไอล่า แต่ม้าก็ยังกระโดดข้ามห้วยไม่ได้เพราะมีพญานาคแปลงกายมาเป็นขอนไม้ขวางทางม้าบักสามไปต่อไม่ได้ผาแดงคิดหาวิธีจะช่วยนางไอล่า จึงนำเอาหลักไม้ไปปักไว้กับเลนดินให้นางไอล่าจับหลักไว้ก่อน คือบริเวณห้วยหลักนาง ในปัจจุบัน แล้วผาแดงควมม้าไปพันฝั้งแล้วจะกลับมารับเอานางไอล่า แต่ผาแดงยังกลับมาไม่ถึงนางไอล่าก็จมน้ำจมดินลงไปเลย ผาแดงเมื่อถึงฝั้งเหลียวกลับมา ก็มองเห็นแต่ผืนน้ำเต็มไปหมด แผ่นดินกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ หรือ “หนองหาน” นับแต่นั้นมา

8. เล้งขี้ → ขลุกลั่น

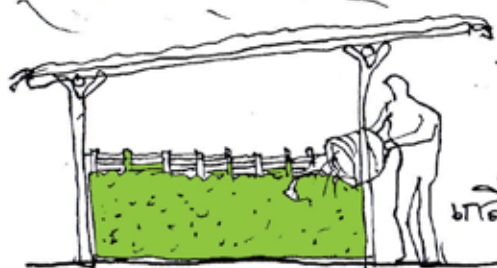
1. เล้งขี้ 3 คน
แต่ง ฟานวน ฟานวน ฟานวน
เส้าเส้า
นวมเดบ

7. เกตบ้านขี้

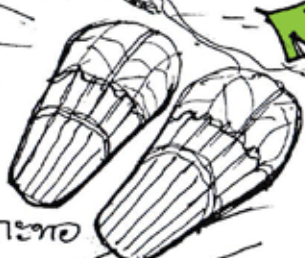

6. ใต้เกลือ

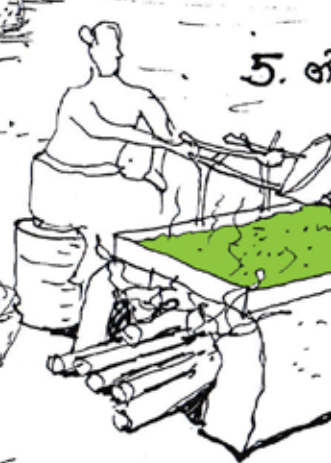

ส้มเกลือ

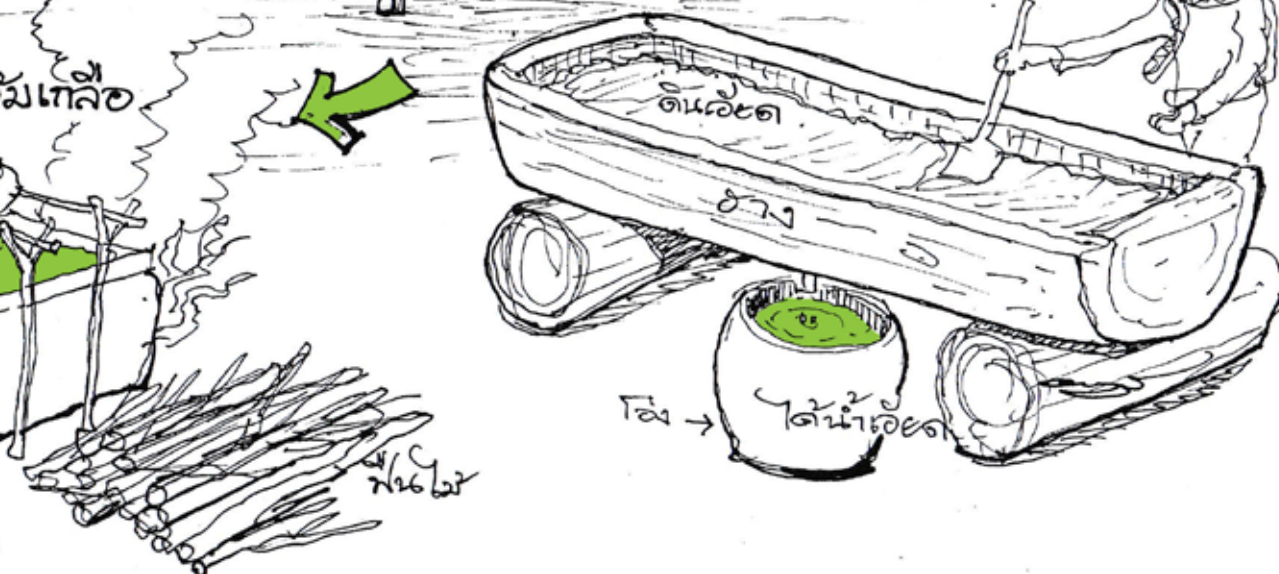
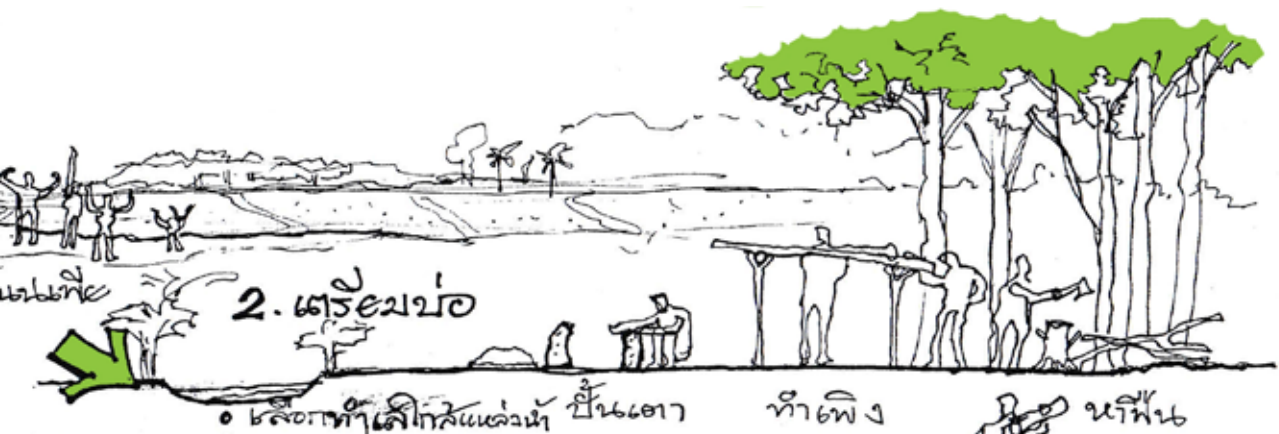
เกลือกระ

5. ใต้เกลือ

เกลือตาน หรือเกลือบง

กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาจากนิทานเรื่องพาแดงนางไอ่

สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๔

จุดมุ่งหมาย

- นักเรียนมีความรู้และความตระหนักเรื่องลักษณะทางภูมิศาสตร์ในท้องถิ่นที่เราอาศัยอยู่
- นักเรียนมีความตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างภูมิศาสตร์และชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น
- ได้พัฒนาความรู้สึกคุ้นเคย ความรักผูกพันกับพืชพรรณ สัตว์ จนอยากดูแลอย่างดี

กิจกรรมที่ ๑ (ใช้เวลาประมาณ ๓๐ - ๔๐ นาที)

๑. ถามเด็กๆ ว่าเด็กๆ รู้จักทะเลสาบน้ำจืดหนองหานหรือไม่ (อาจจะถามถึงพื้นที่ภูมิศาสตร์อื่นๆ ในท้องถิ่นเพื่อที่จะสนทนากันในกิจกรรมนี้) ใครเคยไปหนองหานมาแล้ว ที่นั่นเป็นอย่างไรบ้าง

๒. นำเข้าสู่นิทานโดยบอกเด็กว่ากำลังจะอ่าน หรือเล่าเรื่องเกี่ยวกับทะเลสาบหนองหาน ขอให้ตั้งใจฟังติดตามว่าหนองหานเกิดขึ้นมาได้อย่างไร แล้วก็เล่านิทานด้วยน้ำเสียงดังฟังชัด

๓. เมื่อเล่านิทานจบลง ชวนเด็กสนทนาว่าทำไมแผ่นดินจึงทรุดตัวลงเป็นทะเลสาบได้

๔. สนทนากับเด็กๆ ถึงสัตว์ พืช ที่ปรากฏในเรื่อง และเขียนชื่อสัตว์หรือพืชที่เด็กๆ บอกลงบนกระดาน และสำหรับพืช หรือสัตว์ที่เด็กๆ สนิทก็เขียนลงไปพร้อมกับพูดว่า “เจ้าตัวนี้...ก็ปรากฏอยู่ในเรื่องใช่ไหมนะ”

๕. สนทนากับเด็กว่าและถามว่าเด็กเคยเห็นปรากฏการณ์แผ่นดินทรุดบ้างไหมในรอบๆ หมู่บ้านของเรา หรือที่อื่นๆ

๖. สนทนากับเด็กๆ ว่าเด็กๆ เคยสังเกตเห็นพืช หรือสัตว์ที่ปรากฏในนิทานอยู่ในบริเวณรอบๆ ชุมชนของเราหรือไม่ และเขียนลงบนกระดาน หรืออาจจะยึดเอาคำตอบที่ได้จากข้อ ๔

๗. สนทนากับเด็กๆ ถึงชื่อสถานที่หรือชื่อหมู่บ้านในชุมชนของเขาที่เชื่อมโยงกับนิทานพื้นบ้านหรือตำนานต่างๆ บ้างไหม แล้วเรื่องราวนั้นเป็นอย่างไร มีพืชและสัตว์อะไรที่ปรากฏในนิทานของเขาบ้าง ถ้ามีขอให้เด็กๆ เล่านิทานของตัวเองให้เพื่อนๆ ฟัง

๘. สรุปกิจกรรมว่าในชุมชนเรานั้นมีลักษณะทางภูมิศาสตร์เฉพาะ และมีพืชและสัตว์จำนวนมากอาศัยอยู่ร่วมกันกับผู้คนในชุมชนของเราด้วย

กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาจากนิทานเรื่องพาแดงนางไอ่ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ หรือชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

เป้าหมาย

- นักเรียนได้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่
- นักเรียนมีความตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างลักษณะภูมิศาสตร์ของพื้นที่กับวิถีชีวิตของผู้คน
- นักเรียนมีความตระหนักว่าประเพณีในท้องถิ่นที่สืบทอดกันมานั้น มีความเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ
- นักเรียนได้ขบคิดเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

กิจกรรมที่ ๑ (ใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง)

๑. แนะนำเรื่องที่กำลังจะเล่าว่าเป็นเรื่องการเกิดของทะเลสาบหนองหานขอให้ตั้งใจฟัง และหาเหตุผลว่าเกิดมีหนองน้ำใหญ่นี้ขึ้นมาได้อย่างไร แล้วอ่านหรือเล่าเรื่องด้วยเสียงดังฟังชัด

๒. เมื่อเล่านิทานจบสนทนากับเด็กๆ ว่ามีชื่อสถานที่ในหมู่บ้านของเราที่เหมือนกับในตำนาน หรือนิทานบ้างไหม สถานที่นั้นชื่อว่าอะไร ขอให้เด็กเล่าให้เพื่อนๆ ฟัง

๓. ถามนักเรียนต่อไปว่าเคยรู้เรื่องเกี่ยวกับปรากฏการณ์แผ่นดินทรุดแบบในนิทานนี้ที่ไหนบ้างไหม มีพื้นที่ตรงไหนที่เกิดเหตุการณ์แบบนี้ในรอบๆ หมู่บ้านบ้างไหม และรู้ไหมว่าเกิดจากอะไร ขอให้นักเรียนเล่าให้เพื่อนฟัง

๔. สนทนากันต่อว่าเด็กๆ รู้ไหมว่าเกลือที่เราใช้ปรุงอาหารมาจากไหน และรู้ไหมว่าเราผลิตเกลือกันอย่างไร และให้เด็กอธิบายคำตอบของตัวเอง

๕. สรุปกิจกรรมในทำนองว่าชื่อของสถานที่และลักษณะทางภูมิศาสตร์มักมีความเชื่อมโยงกันเสมอเหมือนดังในนิทาน หรือตำนานก็มีความเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ทางภูมิศาสตร์ที่เคยพบเห็นในพื้นที่ หรือสรุปเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่คนถิ่นคุ้นเคย

กิจกรรมที่ ๒ สัมภาษณ์และจัดทำแผนภาพอนาคต (ใช้เวลาประมาณ ๔๐ นาที)

๑. ให้เด็กๆ ไปสอบถามผู้ใหญ่ที่มีความรู้เรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องป่าไม้ แม่น้ำ หนองน้ำ (ทะเลสาบ) มีความเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างในรอบ ๑๐ - ๒๐ ปีที่ผ่านมาแล้วสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ใกล้ชุมชนที่มีการผลิตเกลือ ให้เด็กไปพิจารณาถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในพื้นที่

๒. ดำเนินการเหมือน ข้อที่ ๑-๔ เหมือนในกิจกรรมที่ ๑ โดยถามถึงชื่อสถานที่ใกล้หมู่บ้านของเราที่เหมือนกับในตำนานหรือนิทานบ้างไหม สถานที่นั้นชื่อว่าอะไร ขอให้เด็กเล่าให้เพื่อนๆ ฟัง และสนทนาต่อไปว่านักเรียนเคยรู้เรื่องเกี่ยวกับปรากฏการณ์แผ่นดินทรุดนี้ที่ไหนบ้างไหม มีพื้นที่ตรงไหนที่เกิดเหตุการณ์แบบนี้ในรอบๆ หมู่บ้านบ้างไหม และรู้ไหมว่าเกิดจากอะไร ขอให้นักเรียนเล่าให้เพื่อนฟัง สนทนาต่อเรื่องราวเด็กๆ รู้ไหมว่าเกลือที่เราใช้ปรุงอาหารมาจากไหน และรู้ไหมว่าเขาผลิตเกลือกันอย่างไร และให้เด็กอธิบายคำตอบของตัวเอง

๓. ชักชวนให้คิดเกี่ยวกับอนาคตของพื้นที่ที่มีการผลิตเกลือ (ป่า แม่น้ำ หรือทะเลสาบ) แล้วช่วยกันวาดแผนภาพความเปลี่ยนแปลงของแหล่งผลิตเกลือจากอดีตจนปัจจุบัน (ดูรายละเอียดในกิจกรรมที่ ๓ จากเรื่องนกเค้าแมวกับฟาน) โดยกำหนดเหตุการณ์ในอดีตไว้ด้านซ้ายมือของแผนภาพ

๔. บนแผนภาพให้เขียนว่าอะไรเกิดขึ้นบ้างโดยเริ่มจากเหตุการณ์ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

๕. สนทนาและถามนักเรียนว่าอะไรที่อาจเกิดขึ้นต่อไปจากปัจจุบันสู่อนาคตหากไม่ต้องการเห็นทรัพยากรสูญหายไป และเขียนคำตอบลงบนแผนภาพ

๖. ชักชวนนักเรียนแสดงความคิดเห็นว่าเราจะทำอะไรได้บ้างจากปัจจุบันนี้เรื่อยไปจนในอนาคตเพื่อที่จะทำให้ยังมีทรัพยากรเหลืออยู่ แล้วเขียนความคิดเห็นเพิ่มลงไปบนแผนภาพ

๗. พิจารณาดูแผนภาพที่ช่วยกันวาดและสรุปให้เห็นว่าอะไรเกิดขึ้นบ้างจากอดีตจนปัจจุบัน และทำให้เกิดสถานการณ์ในปัจจุบัน และระดมความคิดเห็นจากเด็กๆ ว่าอะไรจะเกิดขึ้นบ้างในอนาคตเพื่อที่จะให้ทรัพยากรยังคงอยู่ในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้าน

■ บันทึก ■

ครูผู้สอนหรือวิทยากรกระบวนการ

หนังสือคู่มือสิ่งแวดล้อมศึกษา “นิทานธรรมชาติ: เล่าความรู้สึบท่อกันไป” เล่มเล็กๆ นี้มีเป้าหมายเพื่อที่ใช้เป็นเครื่องมือในการสอน หรือช่วยให้นักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ได้หันมองในเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่พวกเขาคุ้นเคยอยู่รอบๆ ตัวและฝึกคิดถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมโดยใช้นิทานที่เล่าสืบท่อๆ กันมาในชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงทั้งในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน คณะผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะสามารถนำเรื่องราวเหล่านี้ไปสร้างโอกาสให้เด็กๆ ได้คิดคำนึงถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว

กลุ่มเป้าหมาย

หนังสือคู่มือสิ่งแวดล้อมศึกษา “นิทานธรรมชาติ: เล่าความรู้สึบท่อกันไป” เหมาะสำหรับการใช้ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๖ และระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นชั้นปีที่ ๑-๓

เป้าหมายของการใช้คู่มือสิ่งแวดล้อมศึกษา

“นิทานธรรมชาติ : เล่าความรู้สึบท่อกันไป”

๑. เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้สึกร่วมกันคั่นเคย ตลอดจนปลูกฝังความรักต่อพืชพรรณสรรพสัตว์ ในท้องถิ่น จนปรารถนาที่จะปกป้องดูแล

๒. ผู้เรียนได้เรียนรู้และตระหนักว่าปริมาณของพืชพรรณและสัตว์ลดน้อยลงกว่าในอดีต

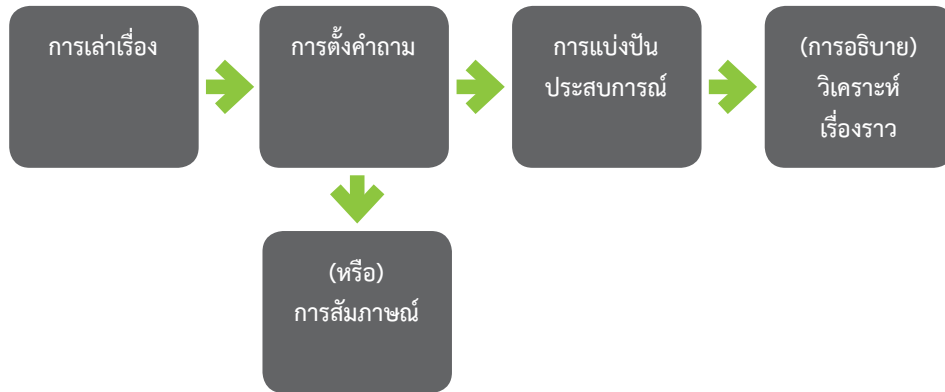
๓. ผู้เรียนได้เรียนรู้และเกิดความตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจหรือการพัฒนา ที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและความเปลี่ยนของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

๔. ผู้เรียนได้วาดภาพอนาคตของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แลกเปลี่ยนทิศทางที่น่าจะเป็นสำหรับการพัฒนาวิสัยทัศน์การพัฒนาท้องถิ่นของตน

๕. ผู้เรียนได้เรียนรู้และตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

๖. ผู้เรียนได้ขบคิดเกี่ยวกับบทบาทของตนที่จะสามารถทำได้และควรจะทำเพื่อปกป้องคุ้มครองธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วิธีการพื้นฐานในการสร้างการเรียนรู้

ข้อเสนอแนะในการดำเนินกิจกรรม

๑. ก่อนเริ่มกิจกรรมต่างๆ ควรมีการเตรียมอุปกรณ์สำหรับการฝึกอบรมหรือทำกิจกรรม เช่น ภาพ กระดาษคลิปชาร์ด ปากกาหลากสี สีเทียน เทปขาว กระดาษเอสี่ สำหรับการทำกิจกรรมกลุ่ม เป็นต้น
๒. ขณะดำเนินกิจกรรมให้แบ่งผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มย่อย ๔-๕ คนต่อกลุ่ม และขอให้แต่ละกลุ่มแลกเปลี่ยนความเห็นกันระหว่างทำกิจกรรมและนำเสนอข้อค้นพบของกลุ่มต่อกลุ่มใหญ่

คุณค่าที่ควรให้ความสำคัญในการนำคู่มือนี้ไปใช้

คณะผู้จัดทำหวังว่าผู้ที่นำคู่มือนี้ไปใช้ในการสอนนักเรียน เพื่อเป็นพื้นที่ทางความคิดและการแลกเปลี่ยนความเห็นในมุมมองด้านวัฒนธรรมจากบริบทในนิทานพื้นบ้านที่เป็นรากฐานความรู้ของท้องถิ่นนั้นๆ โดยเห็นว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควรได้รับการอนุรักษ์ดูแลตลอดจนประเพณีวัฒนธรรม เช่น วรรณกรรมเรื่องเล่า (มุขปาฐะ) และพิธีกรรมต่างๆ ที่สืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งควรได้รับการสืบทอดและปกป้องไว้

คู่มือสิ่งแวดล้อมศึกษา “นิทานธรรมชาติ: เล่าความรู้สึบท่ออกไป”

ผู้เขียนต้นฉบับภาษาอังกฤษ:

ซาโตมิ ฮิกาชิ (Higashi Satomi) ยูกะ คิคุชิ (Yuka Kiguchi)

บัมเพญ ไชยรักษ์ (Bampen Chaiyarak) และ โทชิยุกิ ดอย (Toshiyuki Doi)

บรรณาธิการต้นฉบับภาษาอังกฤษ:

ซาโตมิ ฮิกาชิ (Higashi Satomi)

เรียบเรียงต้นฉบับภาษาไทย:

บัมเพญ ไชยรักษ์ (Bampen Chaiyarak)

สนับสนุนงบประมาณในการจัดพิมพ์:

The Japan Fund for Global Environment.

ศิลปินผู้วาดภาพประกอบ: อมฤต หมดทอง

ออกแบบรูปเล่มและศิลปกรรม: ศิริพร พรศิริวิเศษ

ผู้จัดพิมพ์จัดพิมพ์:

Mekong Watch, ประเทศญี่ปุ่น. พฤศจิกายน ๒๕๕๘

3F Aoki Building 1-12-11 Taito, Taito-ku, Tokyo 110-0016, Japan

Tel: +81 3 3832 5034 Fax: +81 3 3832 5039

Website: <http://www.mekongwatch.org/index.html>

E-mail: info@mekongwatch.org

คณะผู้จัดทำมีความยินดีรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หนังสือเล่มนี้ กรุณาส่งความคิดเห็นได้ทั้งภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ภาษาลาว และภาษาญี่ปุ่น มาตามอีเมลที่ปรากฏด้านบน

สถานที่พิมพ์:

บริษัท โรงพิมพ์คลังวิชา จำกัด

๑๘๘/๑ ตำบลบางกระสอ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ๑๑๐๐๐

Mekong Watch